

Research Paper

The Collapse of Childhood Life: A Grounded Study on the Formation of Child Labor

Mohammad Reza Heidari¹ , Hossein Akbari^{*2} , Mahnaz Amirpour³ , Ali Akbar Majdi⁴

¹ PhD Student, Department of Social Sciences, Faculty of Humanities, Quchan Branch, Islamic Azad University, Quchan, Iran. mrhaydari@alumni.um.ac.ir

² Associate Professor, Department of Social Sciences, Faculty of Letters and Humanities, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran. h-akbari@um.ac.ir

³ Assistant Professor, Department of Social Sciences, Faculty of Humanities, Quchan Branch, Islamic Azad University, Quchan, Iran. m.amirpour@iauc.ac.ir

⁴ Assistant Professor, Department of Social Sciences, Faculty of Letters and Humanities, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran. majdi@um.ac.ir

[10.22080/ssi.2025.28243.2239](https://doi.org/10.22080/ssi.2025.28243.2239)

Received:

December 21, 2024

Accepted:

February 24, 2025

Available online:

August 30, 2025

Keywords:

Child labor, Conditions, Formation process, Grounded theory, Mashhad

Abstract

Objectives: This study aims to analyze the sociological factors contributing to the formation of child labor in Mashhad, focusing on both Iranian and Afghan children. **Methods:** Adopting a qualitative approach and grounded theory method, the study examines the experiences and perspectives of 10 experts and social activists in the field of child labor and nine working children. The sampling was conducted purposefully, and semi-structured interviews continued until theoretical saturation was achieved. Data analysis was done using thematic analysis based on Braun and Clarke's (2006) six-phase framework. **Results:** The results indicate that the formation of child labor is influenced by three main categories of conditions: contextual conditions, including migration, marginalization, subcultures of marginalized communities, cultural beliefs, peer influence, social encouragement, and family instability; causal conditions, such as poverty, income generation through street work, the role of economic mafias, the economic utility of child labor for families, and weak family support; and intervening conditions, encompassing deficiencies in the support system, ineffective social policies, weak intervention programs, and inadequate public awareness. Within this framework, children are driven into labor due to family pressures and the allure of street life. The consequences of this phenomenon include school dropout, physical and psychological harm, and, in some cases, child addiction. **Conclusion:** The core category of the extracted paradigmatic model suggests that child labor can be explained within the framework of "child exploitation in a dysfunctional economic structure." These findings highlight that working children are not only victims of their families' economic instability but also the product of structural weaknesses in the support system and ineffective social interventions. While the streets serve as a substitute for formal support, current policies have not only failed to curb this trend but, in some cases, have exacerbated it through inadequate intervention.

***Corresponding Author:** Hossein Akbari

Address: Department of Social Sciences, Faculty of Letters and Humanities, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran.

Email: h-akbari@um.ac.ir

This is an open access article under the CC BY-NC-ND/4.0/ License

(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

2538-3612 © The Author(s)

Published by University of Mazandaran

Extended Abstract

1. Introduction

The phenomenon of child labor, as one of the major social challenges in developing societies, has extensive consequences in the physical, psychological, educational, and social dimensions for children. In Iran, especially in the large city of Mashhad, which faces widespread migration, marginalization, and ethnic and economic diversity, this phenomenon is prominently visible. This research aims to sociologically analyze the underlying factors contributing to the phenomenon of child labor in Mashhad, focusing on Iranian and Afghan children. This study seeks to identify and analyze the roots, causes, conditions, and consequences of this phenomenon from the perspectives of the children themselves and social activists, relying on a qualitative approach and bottom-up theorization. Examining such a phenomenon requires a multidimensional view of the economic, cultural, social, and policy structures that impact children's lives on both macro and micro levels.

2. Methods

This research was conducted using a qualitative approach and grounded theory methodology, suitable for deeply exploring the lived experiences of participants. Data was collected through 19 semi-structured interviews with two groups, including 10 experts and social activists, and nine child laborers in Mashhad. Sampling was purposeful and based on criteria such as expertise, field experience (for experts), and nationality and gender (for children). The interviews continued until theoretical saturation was reached, and after each interview, participant feedback was incorporated to increase the validity of the data. Data analysis was conducted using thematic

analysis based on the six-phase framework of Braun and Clarke (2006), which includes familiarization with the data, initial coding, theme search, revision, naming, and final analysis. Throughout the analysis process, the researcher repeatedly returned to the data and codes to gain a deeper understanding of the relationships between categories and to develop the final paradigmatic model.

3. Results

The findings of the research revealed that, according to the developed paradigmatic model and analysis of interview data and research records, the emergence and persistence of the child labor phenomenon in Mashhad result from the interaction of various conditions at causal, contextual, and intervening levels.

Causal conditions include poverty, family livelihood problems, the economic benefits of child labor for families, the role of street mafias, and weak family support. According to this model, causal conditions such as poverty, unemployment, higher income from child labor compared to parental work, lack of effective economic support systems, family coercion, parental illness, high living costs, the role of economic mafias, and weak family support are some of the most important factors driving families toward the economic exploitation of children. These conditions show that child labor is not merely an individual or cultural choice, but rather the result of structural constraints in which families are trapped.

In addition to causal conditions, contextual conditions also play a significant role in reinforcing and perpetuating this phenomenon. Migration and marginalization, the lack of social support networks, the absence of effective cultural education, positive family views

on child labor, dysfunctional family cultures, and, in some cases, parental addiction, create the conditions for child labor. These factors lead some families to view child labor not only as a harm but as a means of survival or even as a natural practice. In this environment, economic pressures are intertwined with social and cultural factors, perpetuating the cycle of poverty and exploitation.

Intervening conditions refer to factors that could control or reform the process of child labor proliferation, but due to inefficiency, have become part of the problem. These include weak social participation, the absence or weakness of deterrent laws, ineffective communication, the fragmentation and inefficiency of support programs, and the lack of a comprehensive management model. These factors, rather than alleviating harm, render support efforts ineffective and exacerbate the crisis.

Under these conditions, strategies adopted by families include "encouraging child labor," "forcing children to work," or "indifference to children's education and well-being." The consequences of this situation include school dropout, psychological and physical harm, and, in some cases, involvement in delinquency and addiction. The paradigmatic model developed in this study analyzes the phenomenon under the central category of "exploitation of children in an inefficient economic structure," showing that the street has effectively replaced formal social support structures.

4. Conclusion

The analysis indicates that the phenomenon of child labor results from a complex interaction of various factors at

the individual, family, social, and policy levels. Weak policymaking, lack of institutional coordination, legitimizing cultural structures, and inefficiencies in support systems have led the street to become a workplace for children, and existing policies have been unable to effectively halt this process. This study emphasizes the need to reconsider macro-level support policies and the design of multi-level social interventions, suggesting that social, governmental, and non-governmental organizations redesign and reimplement their interventions based on an integrated and evidence-based approach. Cultural, national, and gender differences must also be considered in designing these interventions to ensure more realistic and effective outcomes.

Funding

There is no funding support.

Authors' contribution

This article is derived from the first author's doctoral dissertation. The composition of the authors and the level of their contributions in both the dissertation and the article are identical.

Conflict of Interest

The authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

The authors sincerely thank all the child labor experts and the children who participated in this study for their honesty and openness in sharing their experiences. The author also expresses gratitude to the "Shough-e-Zendegi" center (Mashhad) for their collaboration in the sampling process and conducting the interviews.

علمی پژوهشی

فروپاشی زیست کودکان؛ مطالعه زمینه‌ای شکل‌گیری کودکان کار

محمد رضا حیدری^۱، حسین اکبری^{۲*}، مهناز امیرپور^۳، علی اکبر مجدی^۴

^۱ دانشجوی دکتری، گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم انسانی، واحد قوچان، دانشگاه آزاد اسلامی، قوچان، ایران. mrhaydari@alumni.um.ac.ir

^۲ دانشیار، گروه علوم اجتماعی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران. h-akbari@um.ac.ir

^۳ استادیار، گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم انسانی، واحد قوچان، دانشگاه آزاد اسلامی، قوچان، ایران. m.amirpour@iauu.ac.ir

^۴ استادیار، گروه علوم اجتماعی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران. majdi@um.ac.ir

 [10.22080/ssi.2025.28243.2239](https://doi.org/10.22080/ssi.2025.28243.2239)

چکیده

اهداف: پژوهش حاضر با هدف تحلیل جامعه‌شناختی زمینه‌های شکل‌گیری پدیده کودکان کار در شهر مشهد، با تمرکز بر کودکان ایرانی و افغانستانی، انجام شد. روش مطالعه: مطالعه با استفاده از رویکرد کیفی و روش نظریه زمینه‌ای، به بررسی تجارب و دیدگاه‌های ۱۰ نفر از کارشناسان و فعالان اجتماعی حوزه کودکان کار و ۹ نفر از کودکان کار پرداخت. نمونه‌گیری به صورت هدفمند انجام شد و مصاحبه‌های نیمه‌ساختارمند تا رسیدن به اشباع نظری ادامه یافت. تجزیه و تحلیل داده‌ها با روش تحلیل مضمون براساس مدل شش مرحله‌ای براون و کلارک (۲۰۰۶) صورت گرفت. یافته‌ها: یافته‌ها نشان داد که شکل‌گیری پدیده کودکان کار تحت تأثیر سه دسته شرایط اصلی است: شرایط زمینه‌ای شامل مهاجرت، حاشیه‌نشینی، خرده‌فرهنگ‌های حاشیه‌ای، باورهای فرهنگی، یادگیری از دوستان، حمایت اجتماعی سوق‌دهنده و نابسامانی خانوادگی؛ شرایط علی شامل فقر، درآمدزایی خیابانی، نقش مافیاهای اقتصادی، سودمندی کار کودک برای خانواده و ضعف حمایت‌های خانوادگی و شرایط مداخله‌گر شامل نقص نظام حمایتی، ناکارآمدی سیاست‌های اجتماعی، ضعف برنامه‌های مداخله‌ای و اطلاع‌رسانی نامناسب. در این بستر، کودکان کار تحت فشارهای خانوادگی و در مواجهه با جذابیت‌های خیابانی به این نوع کار سوق داده می‌شوند. پیامدهای این وضعیت شامل ترک تحصیل، آسیب‌های جسمی و روانی و در مواردی اعتیاد کودکان است. نتیجه‌گیری: مقوله مرکزی مدل پارادایمی استخراج‌شده نشان داد که پدیده کودکان کار در چارچوب "سوداگری از کودکان در ساختار اقتصادی ناکارآمد" قابل تبیین است. این یافته‌ها بیانگر آن است که کودکان کار نه تنها قربانی شرایط اقتصادی ناپایدار خانواده، بلکه محصول ضعف ساختاری نظام حمایتی و مداخلات ناکارآمد اجتماعی هستند. درحالی‌که خیابان به عنوان جایگزینی برای حمایت‌های رسمی نقش ایفا می‌کند، سیاست‌های کنونی نه تنها نتوانسته‌اند این روند را مهار کنند، بلکه در برخی موارد، با عدم مداخله مناسب، به استمرار آن دامن زده‌اند.

تاریخ دریافت:

۰۱ دی ۱۴۰۳

تاریخ پذیرش:

۰۶ اسفند ۱۴۰۳

تاریخ انتشار:

۰۸ شهریور ۱۴۰۴

کلیدواژه‌ها:

شرایط، فرآیند شکل‌گیری، کودکان کار، مشهد، نظریه زمینه‌ای

* نویسنده مسئول: حسین اکبری

آدرس: گروه علوم اجتماعی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.

ایمیل: h-akbari@um.ac.ir

این مقاله با دسترسی آزاد تحت مجوز بین‌المللی کربیتو کامنز از نوع نسبت‌دادن-غیرتجاری-بدون انشقاق ۴/۰ است.

ناشر: دانشگاه مازندران © نویسنده(گان) ۲۵۳۸-۳۶۱۲

۱ مقدمه و بیان مسأله

پدیدهٔ کودکان کار یکی از چالش‌های اجتماعی-اقتصادی بنیادین در جوامع معاصر به‌ویژه کشورهای درحال‌توسعه است که پیامدهای چندبعدی و طولانی‌مدتی را بر فرد، خانواده و جامعه تحمیل می‌کند. این معضل از یک‌سو به دلیل ماهیت انسانی آن و نقض حقوق کودکان به‌عنوان گروهی آسیب‌پذیر و از سوی دیگر به دلیل تأثیرات گستردهٔ آن بر توسعهٔ اجتماعی و اقتصادی جوامع، توجه بسیاری از پژوهش‌گران و سیاست‌گذاران را به خود جلب کرده است (سلیمانی و حاجیانی، ۱۳۹۲: ۵۳؛ غلامی و غلامی، ۱۳۹۹). کودکان کار نه‌تنها از حقوق اساسی مانند آموزش، سلامت و امنیت محروم هستند، بلکه این وضعیت، آنان را در معرض انواع آسیب‌های جسمی، روانی و اجتماعی قرار می‌دهد (افشانی و همکاران، ۱۳۹۱: ۹۸؛ ۲۰۱۵: ۴۵). (Kebede, 2015: 45)

پدیدهٔ کودکان کار پیامدهای متعددی را در جنبه‌های مختلف جسمی، روانی، آموزشی، اجتماعی و اقتصادی به همراه دارد. این پیامدها نه‌تنها زندگی شخصی کودکان را به چالش می‌کشد، بلکه پیشرفت اجتماعی و اقتصادی جامعه را نیز دچار اختلال می‌کند. کودکان کار به دلیل فعالیت در شرایط دشوار و نامناسب، اغلب با آسیب‌های جسمی جدی مواجه می‌شوند. تحقیقات نشان داده است که ساعات طولانی کار و قرارگرفتن در محیط‌های کاری ناسالم، مشکلاتی مانند دردهای اسکلتی-عضلانی، عفونت‌های پوستی و بیماری‌های مزمن را به دنبال دارد (Hossain, 2023: 1405). علاوه‌براین، کار در محیط‌های پرخطر، مانند کارگاه‌های ساختمانی و صنعتی، احتمال وقوع حوادث جدی، آسیب‌های شدید و حتی مرگ را برای این کودکان افزایش می‌دهد (Khumayah et al., 2023: 477).

یکی از مهم‌ترین پیامدهای کار کودکان، محرومیت از تحصیل و کاهش کیفیت آموزش است. کودکانی که مجبور به کار هستند یا به‌طور

کامل از تحصیل بازمی‌مانند یا در صورت حضور در مدرسه، به دلیل خستگی ناشی از کار، تمرکز و مشارکت کمتری در کلاس دارند (Mutiso, 2019). این وضعیت در درازمدت باعث می‌شود این کودکان نتوانند مهارت‌های لازم برای اشتغال پایدار و مناسب را کسب کنند و در بزرگسالی به نیروی کار غیرماهر با دستمزد پایین تبدیل شوند (Gupta, 2020: 312). این چرخهٔ معیوب، علاوه بر تضعیف توسعهٔ انسانی، به بازتولید فقر منجر می‌شود؛ چراکه کودکانی که به‌جای آموزش وارد بازارکار می‌شوند، در بزرگسالی فرصت‌های شغلی بهتری نخواهند داشت و فقر را به نسل‌های بعد منتقل می‌کنند (Sasmal & Guillen, 2015: 270). این پدیده به‌عنوان یک عامل کلیدی در ایجاد و تداوم چرخه‌های فقر شناخته می‌شود و می‌تواند به کاهش رشد اقتصادی و توسعهٔ اجتماعی منجر شود (Sarkar & Sarkar, 2016: 139). مطالعات نشان داده‌اند که کار کودکان، تعادل شکننده‌ای در بازار کار ایجاد می‌کند. وجود نیروی کار ارزان قیمت می‌تواند به کاهش دستمزدها در کل بازار و افزایش بیکاری بزرگسالان بیانجامد (Dumas, 2013: 127). در نتیجه، اقتصاد جوامع به‌جای حرکت به سمت توسعه، در چرخه‌ای از فقر، بی‌سوادی و نیروی کار غیرماهر گرفتار می‌شود (Sasmal & Guillen, 2015: 273).

کار کودکان به‌طور مستقیم و غیرمستقیم به بازتولید فقر در جوامع منجر می‌شود. این پدیده به‌ویژه در کشورهای درحال‌توسعه مشاهده می‌شود، جایی که فقر خانوار عامل اصلی سوق‌دادن کودکان به بازار کار است (Levine et al., 2002: 1025). در این شرایط، خانواده‌ها برای تأمین حداقل‌های زندگی، مجبورند کودکان خود را به کار بگمارند. بنابراین پیامدهای ناشی از کار کودکان، تنها به دوران کودکی محدود نمی‌شود. این کودکان که از آموزش و پرورش مناسب محروم هستند، در بزرگسالی نیز با مشکلات اقتصادی و اجتماعی متعددی مواجه می‌شوند و درنهایت، این وضعیت به بازتولید فقر و

نابرابری در جامعه منجر می‌شود (غلامی و غلامی، ۱۳۹۹؛ 45: Kebede, 2015). علاوه‌براین، حضور گستردهٔ کودکان در بازار کار، موجب کاهش بهره‌وری نیروی کار و توقف روند توسعهٔ اجتماعی و اقتصادی خواهد شد (سلیمانی و حاجیانی، ۱۳۹۲: ۵۳).

علاوه‌براین، کودکان کار به دلیل دوری از محیط‌های آموزشی و همسالان، از فرآیند اجتماعی‌شدن صحیح بازمی‌مانند. این موضوع در بلندمدت می‌تواند به بروز رفتارهای ضداجتماعی و انزوا منجر شود (Hossain, 2023: 1405). کودکان کار به دلیل مواجهه با محیط‌های خشن و استثمارگرانه، دچار آسیب‌های روانی و اجتماعی قابل توجهی می‌شوند. کار در شرایط دشوار، فشار روحی و روانی شدیدی بر آن‌ها وارد می‌کند و فرآیند رشد طبیعی شخصیت آن‌ها را مختل می‌سازد (Khumayah et al., 2023: 477). این کودکان غالباً در محیط‌های کاری با انواع تبعیض، تحقیر و حتی خشونت مواجه هستند که منجر به کاهش عزت‌نفس و شکل‌گیری احساسات منفی نسبت به خود و جامعه می‌شود (Basu & Van, 1998: 412).

از سوی دیگر در سال‌های اخیر، آمار کودکان کار به‌ویژه در کشورهای درحال‌توسعه به یک معضل اجتماعی جدی تبدیل شده است. براساس گزارش سازمان بین‌المللی کار (۲۰۲۱)، بیش از ۱۶۰ میلیون کودک در سراسر جهان درگیر کار هستند که از این تعداد حدود نیمی در مشاغل سخت و خطرناک مشغولند. در حوزهٔ موضوع فعالیت آن‌ها بخش کشاورزی ۷۰ درصد از کودکان کار (۱۱۲ میلیون) را به خود اختصاص می‌دهد و پس از آن ۲۰ درصد در خدمات (۳۱،۴ میلیون) و ۱۰ درصد در صنعت (۱۶،۵ میلیون) قرار دارد (UNICEF, 2021: 8). در ایران، با وجود نبود آمار رسمی و دقیق، آمارهای مختلف و متناقضی از سوی نهادهای درگیر در مسألهٔ کودکان کار ارائه شده است. براساس این آمارها تعداد کودکان کار بین ۷۰۰ هزار تا ۷ میلیون نفر تخمین زده شده است (عرشی و همکاران، ۱۳۹۹: ۸۳۴).

براساس یک مطالعه در مناطق کمتر توسعه‌یافته ایران، نرخ کار کودکان در گروه سنی ۱۰ تا ۱۴ سال ۱،۷ درصد بوده است که در آن پسران با نرخ ۲،۴ درصد بیشتر از دختران با نرخ ۱ درصد تحت تأثیر قرار گرفته‌اند (Homaie Rad, 2015: 1244). یکی از گزارش‌ها از ۴۰۹ هزار کودک کار نام می‌برد، درحالی‌که منابع غیررسمی این عدد را تا بیش از ۳ میلیون نفر تخمین می‌زنند (Pourmohammad Golzari, 2023: 56). این عدم شفافیت در آمار، خود یکی از موانع برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری کارآمد برای کاهش این معضل است. از سوی دیگر وجود کودکان افغانستانی بر پیچیدگی مسألهٔ کودکان کار در ایران افزوده است. مطالعات نشان می‌دهد که بخش قابل توجهی از کودکان خیابانی در ایران افغانستانی هستند (وامقی و همکاران، ۱۳۹۴: ۴۲). براساس یک گزارش دیگر دربارهٔ کودکان خیابانی در تهران، تا ۵۰ درصد از این کودکان مهاجر یا پناهندهٔ افغان هستند (Rahbari, 2016: 347). این کودکان معمولاً در مشاغل کم‌مهارت و کم‌درآمد مشغول بوده و ساعات طولانی را تحت شرایط دشوار کار می‌کنند (قاسمی و همکاران، ۱۳۹۸: ۹۰-۸۸). شرایط اقتصادی دشوار خانواده‌های افغان، ازجمله بیکاری و مشاغل کم‌درآمد، از شرایط اصلی افزایش کار کودکان افغان در ایران است (وامقی و همکاران، ۱۳۹۴: ۳۹۱). شهر مشهد نیز به‌عنوان یکی از کلان‌شهرهای ایران با معضل کودکان کار مواجه است. به گفتهٔ کارشناس مسئول آسیب‌های اجتماعی ادارهٔ کل بهزیستی خراسان رضوی براساس طرح غربال و شناسایی کودکان کار و خیابان که از آبان ۱۳۹۹ تا آبان ۱۴۰۱ صورت گرفت، ۱۱۸۷ کودک کار شناسایی و پذیرش شده‌اند که ۷۰ درصد آن‌ها را اتباع و به‌ویژه افغانستانی‌ها و ۳۰ درصد نیز ایرانی بوده‌اند^۱.

بنابراین آمارها نشان می‌دهد که تعداد کودکان کار در ایران قابل توجه و نگران‌کننده است. گزارش‌های رسمی و غیررسمی نیز حاکی از آن است که این پدیده تنها محدود به یک گروه خاص نیست،

^۱ <https://shrr.ir/000YV0>

که می‌توان گفت سخت‌ترین و خطرآفرین‌ترین دوره کار کودکان شکل گرفته است (فیروزآبادی و رضانیان، ۱۳۹۲: ۷۳-۷۲). درواقع زمانی که کار کودک، آموزش وی برای بزرگسالی در نظر گرفته می‌شود، ماهیتاً متفاوت از کودک‌کاری است که به استثمار گرفته شده است؛ لذا می‌توان دوره صنعتی-شدن را زمان پیدایش مفهوم کودک‌کار قلمداد کرد (ایمانی و نرسیسیانس، ۱۳۹۱: ۸۳۳؛ Kilbride et al., 2000).

در یک تعریف کلی، کودکان کار، کودکانی هستند که به‌منظور تأمین معاش و کسب درآمد، در خارج از خانه و یا در محیط خانواده مشغول به کار می‌شوند. بنابراین کودک کار به فردی زیر سن قانونی اشتغال گرفته می‌شود که به‌واسطه شرایط اقتصادی، خانوادگی یا اجتماعی، ناچار به انجام فعالیت‌های اقتصادی و شغلی است. این فعالیت‌ها می‌توانند تمام‌وقت یا نیمه‌وقت بوده و اغلب با محرومیت از تحصیل، بازی و رشد طبیعی کودک همراه باشند (Khumayah et al., 2023: 479). براساس تعاریف بین‌المللی، کار کودک شامل هر شغلی است که به رشد جسمی، روانی، اجتماعی یا اخلاقی کودک آسیب می‌رساند یا مانع دسترسی او به آموزش می‌شود (Basu & Van, 1998: 412). سازمان بین‌المللی کار^۱، کار کودک را فعالیتی تعریف می‌کند که برای کودکان مضر است، توانایی‌های جسمی و ذهنی آن‌ها را مختل می‌کند و موجب نقض حقوق اولیه آن‌ها، ازجمله حق تحصیل، می‌شود (Gupta, 2020: 312). کار کودکان می‌تواند به آسیب‌های جسمی و عاطفی منجر شود. کودکانی که مجبور به کار هستند، ممکن است با آسیب‌های جسمی و روانی مواجه شوند که بر روی توسعه شخصی و تحصیلی آن‌ها تأثیر منفی می‌گذارد. همچنین، این کار می‌تواند فرصت‌های آینده آن‌ها را برای کسب درآمد کاهش دهد و به چرخه فقر دامن بزند (Meher & Kumar, 2023: 8).

بلکه در بسیاری از کلان‌شهرهای ایران، ازجمله مشهد، با ابعاد مختلف خودنمایی می‌کند. علاوه بر کودکان ایرانی، حضور کودکان مهاجر افغانستانی نیز بر پیچیدگی این موضوع افزوده است؛ چراکه شرایط زیستی، فرهنگی و اقتصادی این دو گروه با یکدیگر تفاوت‌های قابل توجهی دارند. از سوی دیگر پیامدهای این پدیده بسیار گسترده است و از آسیب‌های روانی و جسمانی گرفته تا محدودشدن فرصت‌های آموزشی و بازتولید چرخه فقر را در بر می‌گیرد. این مسأله نه‌تنها برای کودکان و خانواده‌هایشان پیامدهای منفی به همراه دارد، بلکه به‌عنوان یک معضل اجتماعی، تأثیرات بلندمدتی بر توسعه اقتصادی و اجتماعی جامعه خواهد گذاشت.

بر اساس این، برای ارائه راه‌حل‌های مناسب، ابتدا باید عوامل مداخله‌گر و بسترهای مؤثر بر این پدیده به‌طور دقیق شناسایی شوند. در همین راستا، پژوهش حاضر تلاش می‌کند با واکاوی دقیق شرایط، به شناسایی این عوامل براساس تفاوت‌ها و شباهت‌های موجود میان کودکان کار ایرانی و افغانستانی در شهر مشهد بپردازد. شهر مشهد به‌عنوان میدان مطالعه به دلیل ویژگی‌های جمعیتی و فرهنگی خاص خود انتخاب شده و به‌طور ویژه به تفاوت‌ها و شباهت‌های میان این دو گروه پرداخته می‌شود. این رویکرد چندبعدی به ما کمک می‌کند تا درک عمیق‌تری از مسأله به دست آورده و زمینه را برای طراحی سیاست‌های مؤثرتر فراهم کنیم.

۲ حساسیت مفهومی؛ کودکان کار^۱

شاید نشود برای کار کودکان پیشینه تاریخی مستندی ارائه کرد، اما می‌توان گفت که این پدیده در همه ادوار زندگی بشر وجود داشته است. البته زمانی که کار کودکان در خانه و خانواده به‌عنوان کمک، جای خود را به فرآیند کارگری بیرون از خانه و کارگاه و کارخانه‌های صنعتی داد، در این حالت است

^۲ ILO: International Labour Organization

^۱ Child Labor

کشورهای دیگر یا به مناطق شهری، علاوه بر قطع ارتباط آن‌ها با مکان و روابط اجتماعی خود، می‌تواند با پیامدهایی مانند حاشیه‌نشینی و عدم دسترسی به حمایت‌های اجتماعی همراه باشد (Gockaj, 2017: 467; Kofol & Naghsh Nejad, 2022: 6). از سوی دیگر، حاشیه‌نشینی در مناطق شهری، به دلیل کمبود منابع و فرصت‌های اجتماعی، باعث تشدید آنومی و بی‌هنجاری می‌شود (Bernburg, 2016: 236; Hodwitz & Frey, 2019). این وضعیت به‌ویژه در جوامع حاشیه‌نشین، کودکان را به دلیل فشارهای اقتصادی و اجتماعی به سمت کار سوق می‌دهد و از تحصیل باز می‌دارد.

علاوه‌براین، بازار کار نیز در تشدید کار کودکان نقش قابل توجهی دارد. بیکاری والدین یکی از شرایط کلیدی در این زمینه است. والدین بیکار به دلیل فشار اقتصادی قادر به تأمین نیازهای خانواده نیستند و ناگزیر کودکان خود را به کار می‌فرستند (Manjengwa, 2016: 1). این وضعیت باعث تضعیف هنجارهای اجتماعی مانند ارزش کار و اهمیت تحصیل می‌شود و کودکان را به سمت فعالیت‌های اقتصادی سوق می‌دهد. در همین راستا، نبود فرصت‌های شغلی مناسب برای بزرگسالان و تقاضای بازار برای نیروی کار ارزان، شرایط را برای ورود کودکان به بازار کار هموار می‌کند (Edmonds, 2017: 294; Fatima, 2009; Shrestha, & 2017). در مناطقی که فقر شهری حاکم است، خانواده‌ها به دلیل فشار اقتصادی شدید، کار کودکان را به‌عنوان یک منبع درآمد ضروری تلقی می‌کنند (Baland & Robinson, 1998: 663; Basu & Van, 2000: 412).

شرایط فرهنگی و خانوادگی نیز در این معضل نقش بسزایی دارند. در برخی فرهنگ‌ها، کار کودکان به‌عنوان امری عادی و حتی ضروری برای بقای خانواده تلقی می‌شود (Edet & Etim, 2013: 1; Sakamoto, 2006). والدین نیز به‌عنوان عاملی مضاعف عمل می‌کند. والدینی که از تحصیلات کافی برخوردار نیستند،

به‌طورکلی، بیشتر تعاریف کار کودکان بر پیامدهای منفی آن تأکید دارند و نشان می‌دهند که این پدیده، به‌ویژه در شرایط استثمار، نه تنها حقوق انسانی کودکان را نقض، بلکه آن‌ها را از فرصت‌های آموزشی و رشد طبیعی محروم می‌کند (Levine et al., 2002: 1025). بنابراین کار کودکان سلامت و رفاه آن‌ها را به خطر می‌اندازد و اثرات منفی طولانی‌مدتی بر رشد و فرصت‌های آینده‌شان دارد.

۲/۱ پیشینه پژوهشی؛ زمینه‌های شکل دهنده پدیده کودکان کار

مطابق با مطالعات صورت‌گرفته، فقر به‌عنوان یکی از مهم‌ترین زمینه‌های شکل‌گیری این معضل مطرح شده است. خانواده‌های کم‌درآمد که قادر به تأمین نیازهای اساسی خود نیستند، ناگزیر فرزندان خود را به کار وادار می‌کنند تا بخشی از فشار مالی خانواده را کاهش دهند (Abebe & Fikre, 2021). این فشار در خانواده‌های پرجمعیت و با منابع محدود مضاعف شده و بیشتر به کودکان انتقال می‌یابد (Ahmad et al., 2011). در چنین شرایطی، کودکان برای کمک به معیشت خانواده، از تحصیل باز می‌مانند و وارد کارهای سخت و گاه خطرناک می‌شوند (Ahad et al., 2021: 107). ویژگی‌های خانوادگی مانند وضعیت شغلی والدین و ساختار خانوار نیز در شکل‌گیری کار کودکان نقش قابل توجهی دارند. برای مثال، خانواده‌هایی که والدین آن‌ها به کارهای روزمزد مشغول هستند یا با بیکاری مزمن مواجه‌اند، بیشتر به کار کودکان وابسته می‌شوند (Saqib et al., 2022: 123; Siddiqi, 2013: 199). در چنین شرایطی، نبود درآمد ثابت و کافی باعث می‌شود تا کودکان به‌عنوان نیروی کار ارزان به بازار کار وارد شوند.

شرایط اجتماعی نیز به تشدید این پدیده دامن می‌زنند. مهاجرت، به‌خصوص مهاجرت‌های ناشی از فقر یا بحران‌های سیاسی، تأثیر مستقیمی بر افزایش تعداد کودکان کار دارد (D'Cruz & et al., 2022: 241). مهاجرت بزرگسالان و کودکان به

که در سطوح خرد و کلان بر یکدیگر تأثیر می‌گذارند. همچنین پدیدهٔ کودکان کار به توجه به ماهیت پیچیدهٔ آن، پویایی و تغییرپذیری مداومی دارد. شرایط اقتصادی، تغییرات سیاسی، مهاجرت و تحولات فرهنگی می‌توانند ماهیت و گستردگی پدیدهٔ کودکان کار را تغییر دهند. این پویایی به این معناست که سیاست‌گذاری‌ها و مداخلات در این حوزه باید انعطاف‌پذیر و متناسب با شرایط متغیر باشند. درحقیقت باید پذیرفت که برای مسائل پیچیده‌ای مانند کودکان کار، راه‌حل‌های ساده و قطعی وجود ندارد. هر اقدام در یک حوزه می‌تواند پیامدهای غیرمنتظره‌ای در سایر حوزه‌ها به دنبال داشته باشد. این تعاملات بین‌سیستمی، به‌ویژه در مسائل اجتماعی، اهمیت خاصی دارند و باید در برنامه‌ریزی‌ها به‌دقت مورد توجه قرار گیرند (Fisher, 2017: 18).

۳ روش تحقیق

پژوهش حاضر با استفاده از رویکرد کیفی و بر مبنای روش نظریهٔ زمینه‌ای^۱ انجام شده است. این روش، به دلیل ماهیت اکتشافی خود، امکان استخراج مفاهیم و مقوله‌های کلیدی از داده‌های خام را فراهم می‌کند. در راستای گردآوری داده‌های مورد نیاز، از تکنیک مصاحبهٔ نیمه‌ساختارمند بهره گرفته شده است که به پژوهش‌گر اجازه می‌دهد ضمن دنبال کردن سؤالات از پیش تعیین‌شده، براساس پاسخ‌های مشارکت‌کنندگان، سؤالات جدیدی را نیز مطرح کند. در این پژوهش، با ۱۰ نفر از کارشناسان حوزهٔ کودکان کار در شهر مشهد و ۹ نفر از کودکان کار شهر مشهد مصاحبه صورت گرفت. نمونه‌گیری کارشناسان به‌صورت هدفمند و با توجه به تخصص علمی و اجرایی افراد انتخاب شدند. پس از هماهنگی با کارشناسان کار مصاحبه در محل کار آن‌ها در زمان مناسب انجام شد. نمونه‌گیری از کودکان کار نیز به شکل هدفمند و با توجه به دو فاکتور ملیت و جنسیت در مرکز شوق زندگی و خیابان انجام شد.

نسبت به اهمیت آموزش کودکان آگاهی کمتری دارند و اولویت خود را بر تأمین هزینه‌های زندگی از طریق کار کودکان می‌گذارند (Lutf & Yasini, 348: 2018). همچنین ساختار خانوادگی، مانند خانواده‌های نابسامان یا درگیری‌های درون خانواده، تأثیر مستقیم بر ورود کودکان به کار دارد (Naz et al., 80: 2019). در این خانواده‌ها، کودک‌آزاری و خشونت علیه کودکان نیز از شرایطی هستند که می‌توانند آن‌ها را از محیط خانواده خارج کرده و به کار وادار کنند (Barbosa et al., 1: 2019).

شرایط فردی و شخصیتی مانند سن و جنسیت کودک نیز در این زمینه مؤثرند. دختران به دلیل ساختارهای نابرابر جنسیتی، بیشتر در معرض کارهای خانگی و کم‌درآمد قرار می‌گیرند (Abebe & Fikre, 1: 2021). همچنین کودکان بزرگ‌تر به دلیل توان جسمی بیشتر، به احتمال بیشتری وارد فعالیت‌های اقتصادی می‌شوند (Admaw & Ghosal, 12: 2018). در کنار این عوامل، هزینه‌های شخصی کودکان و فشارهای فردی نیز می‌تواند آن‌ها را به سمت کار سوق دهد (Blunch & Verner, 2: 2001).

درنهایت، شرایط نهادی و مدیریتی، مانند ضعف برنامه‌های حمایتی و ناکارآمدی مدیریتی، به گسترش پدیدهٔ کودکان کار دامن می‌زنند. نبود مدارس مناسب، هزینهٔ بالای تحصیل و کیفیت پایین نظام آموزشی، ازجمله دلایلی هستند که والدین را به جای فرستادن کودکان به مدرسه، به سمت استفاده از کار آن‌ها سوق می‌دهد (Ersado, 455: 2005). همچنین، ضعف برنامه‌های حمایتی و تأمین اجتماعی، خانواده‌ها را از دسترسی به منابع مورد نیاز برای مقابله با فقر محروم می‌سازد و به تشدید آنومی اجتماعی منجر می‌شود (Bernburg, 96: 2019; Cui, 2024).

به‌طورکلی، پدیدهٔ کودکان کار ناشی از تلاقی شرایط اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و نهادی است

¹ Grounded Theory

مصاحبه‌ها پس از انجام پیاده‌سازی و مفاهیم و مقولات به‌دست‌آمده از هر مصاحبه، در مصاحبه‌های بعدی پیگیری و غنی‌تر شدند و این

جدول ۱: مشخصات کارشناسان مشارکت‌کننده

Table 1. Characteristics of Participating Experts

شماره کارشناس	محل فعالیت	سابقه فعالیت در حوزه کودکان کار
کارشناس (۱)	جمعیت امام علی (ع) - سمن	۴ سال - فعال اجتماعی
کارشناس (۲)	بهزیستی مشهد - اداری	۹ سال - کارشناس مسئول بخش آسیب‌های اجتماعی بهزیستی مشهد، مسئول طرح شناسایی و سامان‌دهی کودکان کار در مشهد
کارشناس (۳)	جمعیت امام علی (ع) - سمن	۵ سال - فعال اجتماعی
کارشناس (۴)	فعال اجتماعی - سمن	۳ سال
کارشناس (۵)	فعال اجتماعی - مجتمع شوق زندگی	۴ سال
کارشناس (۶)	بهزیستی - اداری	کارشناس آسیب‌های اجتماعی بهزیستی استان خراسان رضوی
کارشناس (۷)	شهرداری مشهد - اداری	خانه سبز - کارشناس طرح سامان‌دهی - ۴ سال
کارشناس (۸)	محقق اجتماعی	دکتری جامعه‌شناسی - ۷ سال
کارشناس (۹)	محقق و فعال اجتماعی	دکتری جامعه‌شناسی - ۶ سال
کارشناس (۱۰)	هیأت علمی دانشگاه	دکتری جامعه‌شناسی - ۱۰ سال

جدول ۲: مشخصات کودکان کار مصاحبه‌شده

Table 2. Characteristics of Interviewed Working Children

مشارکت کننده	نام	جنس	سن	تابعیت	نوع فعالیت	سابقه کار	منطقه زندگی	محل مصاحبه
۱	نوید	پسر	۱۲	افغانستانی	دستفروشی، فروش جوراب	کمتر از یک ماه	شهرک شهید رجایی	مجتمع شوق زندگی
۲	احد	پسر	۱۴	افغانستانی	دستفروشی، آدامس و فال و دستمال	چند ماه	شهرک شهید رجایی	مجتمع شوق زندگی
۳	محمودلی	پسر	۱۳	افغانستانی	دستفروشی، فروش جوراب	حدوداً دو سال	شهرک طرق	مجتمع شوق زندگی
۴	مصطفی	پسر	۱۶	افغانستانی	بازیافت، جمع-آوری ضایعات	حدوداً سه سال	شهرک شهید رجایی	مجتمع شوق زندگی
۵	حسین	پسر	۱۱	ایرانی	دستفروشی، فروش جوراب	حدوداً شش ماه	طبرسی شمالی	مجتمع شوق زندگی
۶	امیرحافظ	پسر	۹	افغانستانی	شیشه پاک کردن، خودروها (سر چهارراه)	حدوداً سه ماه	شهرک شهید باهنر	مجتمع شوق زندگی
۷	ستایش	دختر	۱۲	ایرانی	دستفروشی، آدامس و فال و دستمال	حدوداً دو سال	توس	خیابان امامت
۸	امیرعلی	پسر	۱۵	ایرانی	شیشه پاک کردن، خودروها (سر چهارراه)	حدوداً چهار سال	خین عرب	مترو - امامت
۹	مریم	دختر	۸	ایرانی	کارگاه خیاطی	حدوداً سه ماه	توس	کارگاه خیاطی خیابان صدر

در روش نظریه زمینه‌ای برای تحلیل مصاحبه‌ها از تحلیل مضمون، استفاده شده است. تحلیل مضمون به‌عنوان یکی از روش‌های پرکاربرد در پژوهش‌های کیفی، امکان شناسایی الگوهای معنایی نهفته در داده‌ها را فراهم می‌کند. در این پژوهش، از چهارچوب شش مرحله‌ای ارائه‌شده توسط براون و

در این پژوهش، با اطمینان از تعداد مصاحبه‌ها به‌منظور رسیدن به اشباع نظری، تلاش شد اعتبار پژوهش از طریق روش اعتبار از طریق اعضاء تأمین شود. به این صورت که پس از هر پاسخ، مصاحبه‌گر پاسخ داده‌شده را بازگویی کرده و با نظرات مصاحبه‌شوندگان مقایسه نمود.

فرهنگی تلقی می‌شود. به گفته یک کارشناس دیگر: "فرهنگشان ایجاب می‌کند که حتماً کودک باید کار بکند؛ مثلاً خانواده‌ای که وضع مالی خوبی دارد، می‌گوید بچه من که جرم نکرده، بچه باید کار کند" (کارشناس ۲). "خوب برای افغانستانی‌ها اصلاً این مسأله نیست. کودک باید کار کنه اصلاً نقشش همینه. اینه که می‌دیدیم پدر سالم هست. نه اعتیادی داره نه مشکل جسمانی‌ای داره ولی پدر کار نمیکنه. بچه‌ها میان کار میکنن... چیزی که تو مشاهدات ما بود و ما می‌دیدیم اینه که اصلن کار کردن رو کاملاً نرمال و طبیعی میدونستن برای کودکانش" (کارشناس ۸).

در مقابل، در خانواده‌های ایرانی، کار کودک عمدتاً به‌عنوان راه‌حلی اضطراری برای مقابله با مشکلات اقتصادی و معیشتی در نظر گرفته می‌شود. اعتیاد والدین، بی‌سرپرستی یا بدسرپرستی و فشارهای معیشتی ازجمله شرایطی هستند که کودکان ایرانی را به کار سوق می‌دهند. به گفته یکی از کارشناسان: "در گروه ایرانی، شرایطی چون درآمد، معیشت خانواده، و بدسرپرستی بیشتر دیده می‌شود" (کارشناس ۶). در این خانواده‌ها، ارزش تحصیل و رشد فردی کودک معمولاً بر درآمدزایی او اولویت دارد، مگر در موارد فشار اقتصادی شدید.

یکی از تفاوت‌های مهم در نحوه مواجهه این دو گروه با فقر، در اولویت‌بندی آن‌ها هنگام تصمیم‌گیری برای کار کودک است. در خانواده‌های مهاجر، نبود حمایت‌های اجتماعی و ساختاری در کشور مقصد، همراه با فشارهای فرهنگی، باعث می‌شود کار کودک اولین گزینه در مواجهه با فقر باشد. به گفته یکی از کارشناسان: "نبود مدرک هویتی و عدم دسترسی به شغل‌های رسمی، کودکان مهاجر را مجبور به ورود به مشاغل خیابانی می‌کند" (کارشناس ۶). در مقابل، در خانواده‌های ایرانی، تا زمانی که فشارهای اقتصادی به اوج نرسد، کار کودک به‌ندرت انتخاب می‌شود.

کلارک^۱ (۲۰۰۶) استفاده شده است که شامل مراحل آشنایی با داده‌ها، تولید کدهای اولیه، جست‌وجو برای تم‌ها، بررسی تم‌ها، تعریف و نام‌گذاری تم‌ها و نگارش و تحلیل نهایی است. این مراحل به‌طور خطی و پشت سر هم انجام نمی‌شوند و پژوهش‌گر می‌تواند در هر مرحله از تحقیق انعطاف‌پذیری زیادی داشته باشد و در صورت نیاز به عقب یا جلو حرکت کند تا زمانی که به قطعیتی در خصوص تم‌های استنباط‌شده دست یابد.

۴ یافته‌های تحقیق

اولین نکته در بررسی وضعیت کودکان کار در ایران به‌ویژه در کلان‌شهرهایی مانند مشهد تفاوت بین کودکان کار ایرانی و مهاجر افغانستانی است. بررسی‌های میدانی و گزارش‌های قضایی نشان می‌دهد که طی سالیان اخیر نسبت قابل توجهی از کودکان کار را در شهر مشهد، کودکان افغانستانی تشکیل می‌دهاند؛ هرچند تحولات اخیر به‌ویژه افزایش رد مرز باعث کاهش نسبی آن‌ها در فضای عمومی شهر شده است. این دو گروه علی‌رغم شباهت در برخی از شرایط دارای تفاوت‌هایی نیز هستند.

۴/۱ تفاوت بین کودکان کار ایرانی و مهاجر افغانستانی

از دیدگاه کارشناسان مورد بررسی توجه به تفاوت بین کودکان کار ایرانی و افغانستانی از اهمیت زیادی برخوردار است. به عقیده کارشناسان در میان کودکان مهاجر، به‌ویژه افغان‌ها، کار کودک به‌عنوان یک امر طبیعی و بخشی از فرهنگ خانواده پذیرفته شده است. یکی از کارشناسان بیان می‌کند: "برای افغانستانی‌ها وقتی گرفتار فقر هستند، اولین گزینه کارکردن کودک است، ولی برای ایرانی‌ها در صورت فقر داشتن، آخرین گزینه است" (کارشناس ۸). در این خانواده‌ها، حتی در مواردی که وضعیت مالی خوبی وجود دارد، کار کودک همچنان یک ضرورت

¹ Braun, V., & Clarke

خیابان است؛ چون این امر برای خانواده کاملاً طبیعی است" (کارشناس ۹).

در مقابل، در خانواده‌های ایرانی، کار کودک بیشتر به‌عنوان راهکاری اضطراری در مواجهه با بحران‌های اقتصادی و اجتماعی دیده می‌شود. اگرچه برخی خانواده‌های ایرانی نیز نگاه فرهنگی خاصی به کار کودک دارند، اما این نگرش به اندازه خانواده‌های مهاجر رایج نیست. یکی از کارشناسان اشاره می‌کند که: "برای خانواده‌های ایرانی، مشکلات باید بسیار پررنگ باشد تا کودک مجبور به کار شود، زیرا کار کودک در فرهنگ این خانواده‌ها به‌طور کلی قبح بیشتری دارد" (کارشناس ۳).

۴٫۲ شرایط شکل‌دهنده پدیده کودکان کار ایرانی و افغانستانی

با وجود تفاوت‌هایی در فرآیند کودک کار شدن میان کودکان ایرانی و افغانستانی، برخی شرایط و تجربیات مشترک میان این دو گروه مشاهده می‌شود. این شرایط به‌عنوان زمینه‌های شکل‌دهنده در درک این پدیده از دیدگاه مشارکت‌کنندگان نقش دارند. در ادامه، مهم‌ترین این زمینه‌ها بر اساس داده‌های استخراج‌شده در قالب مدل پارادایمی اشتراوس و کوربین مورد اشاره قرار می‌گیرد:

۴٫۲٫۱ شرایط زمینه‌ای؛ بازسازی اجتماعی کودک کار از خانواده تا جامعه

شرایط زمینه‌ای شکل‌دهنده به پدیده کودکان کار به ویژگی‌های خاص و موقعیت‌های مرتبط با پدیده اشاره دارند که بر نحوه وقوع آن اثر می‌گذارند. این شرایط، در سطحی پایین‌تر از شرایط علی قرار دارند و بیشتر به وضعیت‌های خاصی اشاره دارند که پدیده را در یک محیط یا چارچوب مشخص محدود یا تسهیل می‌کنند.

فرهنگ نقش کلیدی در نگرش به کار کودک دارد. یکی از کارشناسان اظهار می‌کند: "برای افغانستانی‌ها این مسأله اصلاً مشکل محسوب نمی‌شود؛ کودک باید کار کند و این نقش او است" (کارشناس ۱). این در حالی است که در جامعه ایرانی، گرچه مواردی از کار کودک مشاهده می‌شود، اما این مسأله به‌طور کلی دارای قبح اجتماعی بیشتری است. بنابراین موضوع کار کودکان در خانواده‌های مهاجر و ایرانی، علاوه بر شرایط اقتصادی، ریشه در فرهنگ و نگرش خانواده‌ها دارد. در خانواده‌های مهاجر، فرهنگ کار کودک به‌عنوان بخشی از نقش اجتماعی کودک پذیرفته شده است. یکی از کارشناسان تأکید می‌کند که: "در فرهنگ جامعه، کودکان باید کار کنند و کار کودک قبحی ندارد؛ حتی اگر خانواده‌ها از لحاظ مالی مشکل نداشته باشند، کودک به‌عنوان نیروی کار تلقی می‌شود" (کارشناس ۲). این نگاه فرهنگی به کودکان به‌گونه‌ای است که آن‌ها از سنین پایین، تحت تأثیر الگوهای خانوادگی و اجتماعی، به کار روی می‌آورند. به گفته یکی از کارشناسان: "بچه‌ها از کودکی، برادر، پسرعمو و همسایه‌های خود را در حال کار دیده‌اند و این رفتار برایشان عادی است" (کارشناس ۳).

این باور که "کودک باید از روز اول کار کند" (کارشناس ۶) در برخی از جوامع مهاجر، ازجمله افغان‌ها، بسیار پررنگ است. خانواده‌ها به کار کودک نه‌تنها به‌عنوان یک ضرورت، بلکه به‌عنوان یک مسیر طبیعی برای آماده‌سازی کودک برای زندگی آینده نگاه می‌کنند. حتی در مواردی که والدین از لحاظ جسمانی سالم هستند و توانایی کار دارند، باز هم مسؤولیت اقتصادی به کودک منتقل می‌شود. به گفته یکی از کارشناسان: "پدر سالم است و کار نمی‌کند، ولی کودک مشغول کار در

جدول ۳: شرایط زمینه‌ای شکل‌دهنده به پدیدهٔ کودکان کار

Table 3. Contextual Conditions Shaping the Phenomenon of Child Labor

کد محوری	کد باز
مهاجرت و حاشیه‌نشینی	مهاجرت خارجی
	مهاجرت به کلان‌شهرها
	سکونت در محلات حاشیه‌نشین
خرده فرهنگ حاشیه‌نشینی	هم‌محله‌ای بودن با دوستان در مناطق حاشیه‌نشین
	الگوگیری از افراد پیرامونی موفق
	نبود الگوی سالم
باورهای فرهنگی	توقع برای کار کردن
	خرده‌فرهنگ قومیتی
	فرهنگ کار در افغانستان
	کار برای کسب مهارت‌های اجتماعی
	نبود الگوی موفق
یادگیری و هم‌نوایی با دوستان	نگاه به کودک به‌عنوان نیروی کار
	هم‌نوایی با دوستان
	تأثیرپذیری از همسالان
حمایت اجتماعی سوق‌دهنده	جذابیت گروه دوستانه
	پاسخ مثبت مردم به تکدی‌گری کودکان
	ترحم مالی شهروندان
نگاه مثبت خانواده به کار کودک	اعطای پول مازاد بر کالا
	شیوع مد فرهنگی هدیه دادن به کودکان کار
	استفاده از کودک برای جلب ترحم
وجود فرهنگ کار خانواده	دور کردن کودک از خانواده برای آرامش خانه
	دست به جیب بودن کودک
	فرهنگ خانوادگی کولی‌ها
خانوادهٔ نابسامان	تساهل و تسامح خانواده نسبت به درآمد کودک
	جامعه‌پذیری کار کودکان در خانواده
	انتظار از کودک برای کار و کسب درآمد
اعتیاد والدین	طلاق والدین
	تک سرپرستی خانواده
	بد رفتاری با فرزند
	سرپرست معلول
	عدم ایفای نقش سرپرستی توسط والدین
	کژکارکردی خانواده
	از هم گسیختگی خانواده
	بدسرپرستی
	غیبت پدر خانواده
	خانواده پرجمعیت
تأثیرات قابل توجهی بر گرایش آن‌ها به کار در خیابان دارد. به گفتهٔ یکی از کارشناسان: "کودکی که	بدر رفتاری اعضای خانواده با یکدیگر
	اعتیاد پدر
	عدم توانایی تأمین هزینه‌های زندگی
	وجود فرد معتاد در خانواده
	اعتیاد والدین
زندگی در محلات حاشیه‌نشین و نابسامان، به‌عنوان بستری که کودکان در آن متولد شده و رشد می‌کنند،	تأمین هزینه‌های اعتیاد والدین

تأثیرات قابل توجهی بر گرایش آن‌ها به کار در خیابان دارد. به گفتهٔ یکی از کارشناسان: "کودکی که

زندگی در محلات حاشیه‌نشین و نابسامان، به‌عنوان بستری که کودکان در آن متولد شده و رشد می‌کنند،

خواندن یا پیشرفت شغلی مسیر سالمی را طی کنند. نبود الگوهای مناسب، به‌ویژه در دوران نوجوانی، به‌وضوح به چشم می‌خورد" (کارشناس ۴). این وضعیت، همراه با سایر ویژگی‌های فرهنگی خاص حاشیه‌نشینی، بستری را فراهم می‌کند که در آن کودکان بیشتر در معرض خطر ورود به کار خیابانی قرار می‌گیرند. نظریه‌پردازانی که به مطالعه خرده‌فرهنگ‌های شهری پرداخته‌اند، این پدیده را به‌عنوان یکی از پیامدهای ساختاری جامعه معرفی می‌کنند. این خرده‌فرهنگ به‌طور خاص در مناطقی با جمعیت‌های مهاجر یا اقلیت‌های فرهنگی پررنگ‌تر است؛ چراکه این گروه‌ها معمولاً با محدودیت‌های فرهنگی و اقتصادی بیشتری مواجه‌اند. در نتیجه، کودکان در چنین محیط‌هایی با فقدان الگوهای موفق و سالم روبه‌رو هستند و به‌جای آن، با هنجارهایی مواجه می‌شوند که کار خیابانی و مشاغل کم‌درآمد را به‌عنوان یک مسیر طبیعی و قابل قبول معرفی می‌کند.

باورهای فرهنگی یکی از شرایط کلیدی در شکل‌گیری و تداوم پدیده کودکان کار به‌شمار می‌رود. این باورها که در برخی جوامع و خانواده‌ها ریشه‌ای عمیق دارند، بر نگاه جامعه به کودک و نقش او تأثیر مستقیم می‌گذارند. توقع برای کار کردن کودکان و نگاه به آن‌ها به‌عنوان نیروی کار در برخی فرهنگ‌ها به‌عنوان یک ارزش پذیرفته‌شده دیده می‌شود. به گفته یکی از کارشناسان، "در بعضی فرهنگ‌ها، کودکان از همان ابتدا به‌عنوان نیروی کار دیده می‌شوند و حتی پدران سالم و بدون مشکل نیز کودکان خود را برای کار به خیابان می‌فرستند. این کار برای آن‌ها طبیعی و پذیرفته‌شده است" (کارشناس ۹). خرده‌فرهنگ‌های قومیتی نیز در ترویج این باورها نقش مهمی دارند. در برخی جوامع مهاجر، به‌ویژه در میان اتباع افغانستان، کارکردن کودکان نه‌تنها قبیح نیست، بلکه به‌عنوان بخشی از فرهنگ اجتماعی پذیرفته شده است. یکی از کارشناسان بیان می‌کند: "در خانواده‌های مهاجر، کودکان از سنین پایین با دیدن برادر، پسرعمو یا

در محله‌ای نابسامان و خانه‌ای نابسامان متولد می‌شود، تحت تأثیر این شرایط قرار می‌گیرد؛ موضوعی که نمی‌توان آن را انکار کرد" (کارشناس ۱). حاشیه‌نشینی نه‌تنها شرایط اقتصادی نامناسبی ایجاد می‌کند، بلکه بر فرهنگ و روابط اجتماعی کودکان نیز تأثیر می‌گذارد. این موضوع در مصاحبه‌ها نیز مورد تأکید قرار گرفت؛ جایی که ارتباط کودکان کار با دوستان هم‌محله‌ای در مناطق حاشیه‌نشین به‌عنوان یکی از ابعاد مؤثر در تداوم این مسأله شناسایی شد. یکی از کارشناسان بیان می‌کند: "محلی که بچه در آن زندگی می‌کند و دوستانی که در آن محله دارد، تأثیر زیادی بر وضعیت او دارد" (کارشناس ۳).

در مصاحبه‌های انجام‌شده، ۵ کودک با اشاره به منطقه زندگی خود، مستقیماً حاشیه‌نشینی را مورد تأکید قرار دادند. برای مثال کودک کار ۵ اظهار داشت: «طبرسی دوم میشینیم، اونورش ک قدیمیا میگن چرخ و فلک» و با بررسی محل زندگی چهار نفر دیگر نیز، حاشیه‌نشینی این کودکان محرز شده بود در تأیید این موضوع همه مشارکت‌کننده‌ها نیز در محلات حاشیه‌ای شهر مشهد سکونت داشتند. یکی از کارشناسان به این نکته اشاره می‌کند که: "چند عامل از جمله مسائل هویتی، مهاجرت و حاشیه‌نشینی باعث می‌شوند کودکان به خیابان کشیده شوند" (کارشناس ۶). درواقع، حاشیه‌نشینی به‌عنوان یکی از متغیرهای اجتماعی، زمینه‌ای مادی برای ورود کودکان به کار و خیابان فراهم می‌کند.

خرده‌فرهنگ حاشیه‌نشینی یکی از ابعاد مهم حاشیه‌نشینی است که به‌واسطه الگوهای اجتماعی و فرهنگی خاص خود، در شکل‌گیری رفتارها و انتخاب‌های کودکان و نوجوانان تأثیر بسزایی دارد. این خرده‌فرهنگ، از یک سو، متکی به الگوگیری از افراد موفق در محیط پیرامون است و از سوی دیگر، تحت تأثیر نبود الگوهای سالم و قابل‌اعتماد برای کودکان قرار دارد. به گفته یکی از کارشناسان: "در این مناطق، بچه‌ها افراد موفق را نمی‌بینند که با وجود مشکلات مشابه توانسته باشند از طریق درس

اجتماعی به‌طور غیرمستقیم کودک را به تداوم و تقویت فعالیت‌های خیابانی سوق می‌دهد.

حمایت‌های اجتماعی که به‌صورت ترحم‌آمیز و بدون برنامه‌ریزی مناسب ارائه می‌شوند، ممکن است نه‌تنها برای کودک کمک‌کننده نباشند بلکه موجب شود که دیگران نیز وارد این چرخه شوند. همان‌طور که یکی از کارشناسان بیان می‌کند: "ما داریم به تکیه‌گری کودک اسم کار می‌دهیم، این باعث می‌شود که کودک احساس کند که کار می‌کند، درحالی که در حقیقت او با برانگیختن ترحم مردم، از آن‌ها پول اضافی دریافت می‌کند" (کارشناس ۴). این پدیده باعث می‌شود که درک عمومی از کار کودک تغییر کند و به جای آنکه این رفتار به‌عنوان یک مشکل اجتماعی دیده شود، به‌صورت نوعی کار قابل قبول تصور گردد.

همچنین، حمایت‌های اجتماعی از طریق کمک‌های مالی و بسته‌های معیشتی برای کودکان کار، نه‌تنها موجب برآورده شدن نیازهای فوری کودک می‌شود، بلکه باعث می‌شود خانواده‌ها برای بهره‌برداری بیشتر از این شرایط، کودکان خود را به خیابان‌ها بفرستند. یکی از کارشناسان در این باره توضیح می‌دهد: "خانواده‌ها می‌بینند که گروه‌های خیریه برای بچه‌های کار بسته‌های معیشتی و حمایت‌های مالی ارسال می‌کنند، و در نتیجه ممکن است خودشان کودکشان را برای گرفتن این کمک‌ها به خیابان‌ها بفرستند" (کارشناس ۵). در نتیجه، حمایت‌های اجتماعی سوق‌دهنده درواقع نه‌تنها به حل مشکل کودکان کار نمی‌انجامد، بلکه به تداوم و گسترش این پدیده کمک می‌کند. این روند درنهایت نه‌تنها به بهبود وضعیت کودکان نمی‌انجامد، بلکه آن‌ها را در چرخه‌ای از فقر و کار خیابانی گرفتار می‌کند.

یادگیری و هم‌نوایی با دوستان یکی از شرایط مهم در شکل‌گیری رفتارهای کودکان کار است که تأثیر زیادی بر فرآیند یادگیری و رشد اجتماعی آن‌ها دارد. در این زمینه، هم‌نوایی با دوستان و تأثیرپذیری از همسالان به‌ویژه همسالان کار نقش برجسته‌ای ایفا

همسایه خود که کار می‌کنند، این فرهنگ را می‌پذیرند و به این باور می‌رسند که کار کردن از کودکی طبیعی است. این در حالی است که در خانواده‌های ایرانی، فشارهای بیشتری لازم است تا کودک به کار در بیرون از خانه روی آورد" (کارشناس ۳). همچنین، فرهنگ کار در افغانستان به‌طور خاص در ترویج کار کودکان نقش دارد. در این فرهنگ، کار کردن کودکان برای یادگیری مهارت‌های اجتماعی یا کمک به معیشت خانواده، امری پذیرفته‌شده است. به گفته یکی از کارشناسان، "مشکلات اقتصادی تنها دلیل کار کودکان اتباع نیست. بسیاری از آن‌ها از وضعیت مالی خوبی برخوردارند، اما فرهنگ آن‌ها ایجاب می‌کند که کودک از سنین پایین کار کند" (کارشناس ۲). درنهایت، این باورهای فرهنگی که کار کودکان را عادی‌سازی کرده‌اند، موجب شده‌اند تا کودکان به جای تجربه دوران کودکی و یادگیری مهارت‌های لازم برای آینده، درگیر چرخه‌ای از کار و فشار شوند. تغییر این باورها و ارائه الگوهای جایگزین، نیازمند مداخلات فرهنگی، آموزشی و اجتماعی گسترده است تا این نگاه‌ها به‌تدریج تعدیل شود.

حمایت‌های اجتماعی سوق‌دهنده یکی از شرایطی است که به‌شدت بر روند گسترش پدیده کودکان کار تأثیر می‌گذارد. در بسیاری از موارد، حمایت‌های عمومی به‌صورت نادرست و ناکافی باعث می‌شود که کودکان به جای آنکه از برنامه‌های حمایتی بهره‌مند شوند، به خیابان‌ها بروند و به کارهای خیابانی بپردازند. این نوع حمایت‌ها، به‌ویژه وقتی به صورت مالی و اقتصادی ارائه شوند، می‌توانند انگیزه‌های اقتصادی برای کودکان در خیابان‌ها ایجاد کرده و حتی شرایط را برای ادامه و گسترش این پدیده تقویت کنند. یکی از کارشناسان اشاره می‌کند: "کودک اگر در خیابان‌ها به فروش کالا بپردازد و شخصی از او خرید کند و سپس پول بیشتری به او بدهد، این باعث تشویق کودک برای ادامه این رفتار می‌شود" (کارشناس ۲). این نوع رفتار

کار شوند. برای مثال کودک کار ۳ بیان می‌کند: "من دوستم دوچرخه داشت و منم دوچرخه می‌خواستم، خلیم به بابام اصرار کردم اما وقتی همیشه خودم پولامو جمع می‌کنم و می‌خرم".

خانواده نابسامان یکی از شرایط اصلی در شکل‌گیری پدیدهٔ کودکان کار است که با مشکلاتی مانند طلاق والدین، بدرفتاری، سرپرستی نامناسب یا غیبت پدر همراه است. این شرایط، کودکان را به‌جای تحصیل و رشد طبیعی، به سمت کار و خیابان سوق می‌دهد. به گفتهٔ یکی از کارشناسان، "مشکلات خانوادگی مانند طلاق یا بدرفتاری، شرایط مهمی هستند که کودکان را به کار می‌کشاند" (کارشناس ۳). همچنین، کژکارکردی خانواده، ناشی از حضور سرپرستان ناتوان یا ناخوش‌احوال، باعث می‌شود که کودکان برای فرار از محیط ناسالم خانه به محیط‌های کاری پناه ببرند (کارشناس ۴). از هم گسیختگی خانواده، به معنای عدم کارکرد مناسب آن، نیز یکی دیگر از دلایل ورود کودکان به کار است. مواردی چون مهاجرت، زندانی بودن یا اعتیاد والدین و زندگی با ناپدری یا نامادری، محیطی پرتنش را برای کودکان ایجاد می‌کند. همان‌طور که یکی از کارشناسان اشاره می‌کند، "در بسیاری از این خانواده‌ها، کودک به‌عنوان نیروی کار دیده می‌شود، نه فردی که نیاز به تحصیل و حمایت دارد" (کارشناس ۹). خانواده نابسامان ابعاد گسترده‌تری دارد که از غیبت پدر و شرایط حاصل از عدم حضور والدین در خانواده، کاهش نظارت‌های والدین، زندگی با ناپدری/نامادری و مسائل مربوط به آن، از هم گسیختگی روابط درون خانه و خانواده و رفتارهای پرتنش در خانه شامل می‌شود.

اعتیاد والدین از شرایط مهم و کلیدی در سوق دادن کودکان به کار، به‌ویژه در خیابان‌ها است. این مسأله باعث کاهش درآمد خانواده و ایجاد ناپایداری معیشتی می‌شود که به‌طور مستقیم کودک را مجبور به ایفای نقش تأمین‌کنندهٔ مخارج می‌کند. یکی از کارشناسان در این زمینه می‌گوید: "پدری که معتاد

می‌کند. به گفتهٔ یکی از کارشناسان، "تأثیرپذیری همسالان توی این قضیه خیلی نقش داره اینکه کودکی اگر میره سرچهارراه حالا می‌خواد فروش دستمالی داشته باشه دستمال کاغذی نمیدونم جورابی، شیشه پاک‌کنه یا هرچی، اگر خودروی بیاد به اینها پول مازادی بده جدا از فروش اون محصول این باعث میشه که این‌ها خیلی انگار تشویق بشن" (کارشناس ۲). این نوع تعاملات، نه‌تنها کودکان را به انجام چنین کارهایی تشویق می‌کند، بلکه باعث می‌شود که این تجربه‌ها به سایر همسالان انتقال یابد و آن‌ها نیز به دنبال آن به کارهای مشابه روی آورند. این موضوع در برخی کودکان کار مصاحب-شده دیده شده است. برای مثال کودک کار ۶ که از منطقهٔ حاشیه‌ای شهرک شهید رجایی به امامت آمده بوده اظهار داشت: "پول دارن بیشتر می‌خرن".

علاوه بر تأثیرپذیری از همسالان، جذابیت گروه دوستانه نیز عاملی مهم در هم‌نوایی کودکان با دوستان خود است. به‌طور خاص، "اجتماعاتی شکل می‌گیرند که بتونن موفقیت رو بدست بیارند و حالا کار کردن بچه‌ها، با تمام سختی‌هایی که براشون داره، اونها رو به گروهی وصل می‌کنه که توش احساس توانمندی می‌کنن." (کارشناس ۳). این گفته تأکید می‌کند که حضور در یک گروه دوستانه و ارتباط با دیگر کودکان کار، احساس وابستگی^۱ و قدرت را در آن‌ها تقویت می‌کند در این میان، روابط دوستانه و تقلید از رفتار دیگران به‌عنوان یک یادگیری الگویی نیز مورد توجه قرار دارد. یکی از کارشناسان اذعان می‌کند که "این فرهنگ واقعاً جالب بوده، گاهی اوقات بچه‌ها برای تفریح هم می‌رفتن سرکار. مثلاً بچه‌های مهاجر ما ۱۰ یا ۱۲ نفر می‌شدن، همه با هم بلند می‌شدن، می‌رفتن به قول خودشون "بالاشهر" که کار کنن و بعدش با هم برمی‌گشتن." (کارشناس ۳). این تعاملات اجتماعی به کودکان این فرصت را می‌دهد که با تقلید از رفتار دوستان خود، به دنبال کسب پاداش‌های مشابه باشند و درنهایت، به شکل غیرمستقیم وارد چرخهٔ

¹ belonging

نه تنها باعث نابسامانی اقتصادی خانواده می‌شود، بلکه نقش پررنگی در تداوم کار کودک ایفا می‌کند.

۴،۲،۲ شرایط علی؛ اقتصاد ناپایدار خانواده و خیابان به عنوان جایگزین حمایت‌های

رسمی

شرایط علی شکل‌دهنده به پدیده کودک کار، به مجموعه عواملی گفته می‌شود که به‌طور مستقیم موجب بروز پدیده یا تغییرات خاص در آن پدیده می‌شوند. جدول ۴. شرایط علی شکل‌دهنده به پدیده کودک کار را نشان می‌دهد.

است و دیگر سرپرست خانواده نیست، باعث می‌شود کودک برای نان‌آوری به خیابان برود و شیشه پاک کند یا دست‌فروشی کند" (کارشناس ۱). این شرایط معمولاً با بی‌تفاوتی ناشی از سوءمصرف مواد در والدین همراه است و کودک را در معرض کار سخت و طاقت‌فرسا قرار می‌دهد. یکی دیگر از کارشناسان در این رابطه اظهار داشت: "معیشت خانواده‌هایی که دچار اعتیاد هستند، به قدری ناپایدار است که کودک مجبور می‌شود علاوه بر تأمین معاش، هزینه‌های اعتیاد والدین را نیز بر عهده بگیرد" (کارشناس ۲). به این ترتیب، اعتیاد والدین

جدول ۴: شرایط علی شکل‌دهنده به پدیده کودکان کار

Table 4. Causal Conditions Shaping the Phenomenon of Child Labor

کد محور	کد باز
فقر و مشکلات اقتصادی	فقر درآمدی و معیشتی خانواده
	بیکاری والدین
	عدم توانایی تأمین تجهیزات آموزشی
	اپیدمی کرونا
	وجود خانواده‌های فقیر
	مشکلات اقتصادی
	هزینه‌های سنگین گذران زندگی
	درآمد پایین والدین
	محرومیت اجتماعی
	مشاغل سطح پایین سرپرست خانواده
درآمد بالای کارخیابانی	انگیزه‌های درآمدی
	جذابیت درآمدزایی و درآمد بالا
	فروش محصول به قیمت بالاتر
	رضایت درآمدی
وجود مافیاهای اقتصادی مرتبط سود اقتصادی استفاده از کار کودک	وجود لیدرهای کار کودکان
	پرداخت پورسانت از سوی لیدر
ضعف حمایت خانوادگی	ارزان بودن کار کودک
	ضعف حمایت خانوادگی
	ضعف شبکه حمایت خویشاوندی
تأمین مخارج خانواده	ضعف شبکه‌های ارتباطی
	کمک به تأمین معیشت خانواده
ترغیب و اجبار خانواده	کمک به افزایش درآمد خانواده
	اجبار برای کار پنهان در کارگاه‌ها
	اجبار برای وجود مشکلات اقتصادی
	اجبار به کار برای دوری از خانه
بیماری والدین	بیماری سرپرست خانواده
	بیماری‌های جسمی و معلولیت سرپرست
	بیماری‌های روانی
تأمین هزینه‌های شخصی	تأمین هزینه‌های شخصی
	درآمدزایی برای خود
	کسب استقلال مالی
ترجیح خیابان به خانه	گریز از خانه
	رهاشدن از خانه
	میل به ارتباط با بیرون از خانه
تمایل به کار کودک	شخصیت مستقل کودک
	کسب آزادی‌های فردی در خیابان
	تجربه استقلال رفتاری در خیابان
	جاذبه کارکردن در بالا شهر
	ارتباط با سبک زندگی مرفهین
	هیجان ارتباط با طبقه بالاتر

فقر و مشکلات اقتصادی از مهم‌ترین زمینه‌های مورد اشاره برای شکل‌گیری پدیدهٔ کودکان کار می‌باشد. در این زمینه درآمد پایین والدین یکی از زمینه‌های مهم محسوب می‌شود. این عامل به‌ویژه در خانواده‌هایی که با هزینه‌های سنگین زندگی روبه‌رو هستند، بسیار برجسته می‌شود. هزینه‌های معیشتی، مانند هزینهٔ اجاره مسکن، غذا، تحصیل کودکان، پرداخت قبوض و هزینه‌های بهداشتی، می‌تواند فشار زیادی بر خانواده‌ها وارد کند. همان‌طور که یکی از کارشناسان اشاره می‌کند: "اونقدر هزینهٔ زندگی سنگین شده که بچه هم مجبوره که کار کنه و این هم میشه گفتش که وضعیت اقتصادی نابسامانی که جامعه داره که باعث میشه که اون کودک نه بدسرپرسته نه بی‌سرپرسته، پدر و مادرش هم دوست ندارن بچه کار کنه ولی وضعیت اقتصادی باعث میشه که بچه گزینه‌ای به جز کار کردن نداشته باشه" (کارشناس ۵). درواقع، این شرایط موجب می‌شود که خانواده‌ها برای تأمین نیازهای خود، به‌ویژه در مواقع بحران اقتصادی، از کودکان خود برای کسب درآمد استفاده کنند. کودک کار ۶ گفت: "بابا و مامانم نمیتونستن خرجی دربیارن، اولاش بابام باهام میومد، خودش می‌رفت وایمیستاد دور از من که منو ببینه می‌گفت این جورابارو هر وقت فروختی بیا پیش من ... اولاش می‌گفت که اگه کمکم کنی برات اینو اونو می‌خرم".

از دیگر سو، فقر درآمدی و معیشتی که خانواده‌ها را در معرض شرایط دشواری قرار می‌دهد، زمینه‌ساز ورود کودکان به خیابان‌ها و مشاغل مختلف می‌شود. همان‌طور که یکی از کارشناسان اشاره می‌کند: "فقر خودش یک دایرهٔ وسیعی رو شامل میشه، فقر معیشتی و فقر اقتصادی که درواقع همان مشکل درآمدی است که خانواده‌ها با آن مواجه هستند" (کارشناس ۱). برخی محققان این وضعیت را به‌عنوان عاملی برای اجبار کودکان به کار در خیابان‌ها و سایر محیط‌های غیررسمی در نظر گرفته‌اند. در این راستا، کارشناس ۴ می‌گوید: "فقر در بحث شرایط اقتصادی پررنگ است و می‌تواند

عامل ورود کودکان به کار باشد" (کارشناس ۴). بنابراین درآمد پایین والدین باعث کاهش سرانهٔ مصرف و فشاری مضاعف به خانواده‌ها می‌شود که به نوبهٔ خود موجب ترغیب کودکان به کارکردن می‌شود، حتی اگر این اقدام برای والدین مطلوب نباشد. کودک کار ۴ در این زمینه بیان می‌کند: "خواهرام ازدواج کردن بابام برا چهارشون قرض گرفته منم چه کارکنم دیگه خرجی درمیارم دیگه"

عدم توانایی در تأمین نیازهای اساسی همچون غذا، مسکن، پوشاک و بهداشت ازجمله شرایطی است که موجب بروز فقر مضاعف می‌شود. فقر مضاعف به این معناست که فرد یا خانواده نه تنها با درآمد کم مواجه هستند، بلکه قادر به تأمین نیازهای اساسی خود نیز نمی‌باشند. این شرایط می‌تواند تأثیرات عمیقی بر وضعیت کودکان بگذارد و آنان را مجبور کند تا به کار روی آورند تا به تأمین درآمد خانواده کمک کنند. کارشناس (۶) در این خصوص اظهار کرده است: "وقتی خانواده‌ای نتواند نیازهای اساسی خود را تأمین کند، ممکن است کودک به کار مجبور شود تا به درآمد خانواده کمک کند. این شرایط به‌ویژه در مواقعی که والدین نتوانند هزینه‌های ضروری مانند مسکن و بهداشت را پرداخت کنند، بیشتر به چشم می‌آید." همچنین کودک کار ۴ نیز بیان کرد: "هرچی درمیارم میذارم برای خرجی آبجیامو و داداشم، کفشی بخریم، لباسی بخریم برا اینکه بتونیم چیزایی که لازم داریمو بخریم". عدم توانایی در تأمین نیازهای اساسی منجر به شرایطی می‌شود که کودکان در معرض خطرات جدی قرار می‌گیرند. کودکان در چنین شرایطی معمولاً در وضعیت‌های کاری سخت و ناپایدار قرار می‌گیرند، جایی که بهداشت و ایمنی کافی وجود ندارد و این می‌تواند به مشکلات جسمی و روانی برای آن‌ها منجر شود.

مشاغل سطح پایین سرپرست خانواده معمولاً به دلیل شرایط مالی دشوار و نامناسب، نمی‌توانند نیازهای اساسی خانواده را به‌طور کامل تأمین کنند. این مشکل مالی به محدودیت دسترسی به نیازهای

اقتصادی خانواده شوند، افزایش می‌یابد. در برخی موارد، این مسأله می‌تواند به وضعیتهای بحرانی‌تری همچون کودکان کار و حتی کودکان خیابانی منتهی شود. کارشناس (۶) در این باره اشاره کرده است: "بیکاری والدین می‌تواند به طور مستقیم تأثیری بر ورود کودکان به کار و فعالیت‌های خیابانی داشته باشد. وقتی والدین نتوانند به اندازه کافی درآمد داشته باشند، برخی از کودکان ممکن است ناچار به کار کردن شوند تا به درآمد خانواده کمک کنند، حتی ممکن است وارد مشاغل غیرقانونی نیز بشوند". کودک کار ۴ نیز بیان داشت: «چند سال پیش با موتور تصادف کرد (پدر)، مامانم میره سرکار ولی بابام دیگه نمیتونه بره سر کار» این وضعیت در برخی از تحقیقات نیز تأیید شده است. به عنوان مثال، وامقی و همکاران (۱۳۹۰) در تحقیق خود به این نکته اشاره کرده‌اند که بیکاری والدین یا سرپرست خانوار با تحت تأثیر قرار دادن تأمین درآمد خانواده، یکی از شرایط مؤثر در ورود کودک به کار است. علاوه بر این، مشاغل کاذب و غیرقانونی سرپرستان خانوار که سبب عدم تأمین درآمد پایدار می‌شود، می‌تواند شرایطی را ایجاد کند که کودکان به ناچار به کار در خیابان‌ها یا مشاغل غیررسمی وارد شوند.

وجود مافیاهای اقتصادی مرتبط با کار کودکان یکی از شرایطی است که به شدت باعث تشدید و گسترش این پدیده در ایران شده است. یکی از ابعاد مهم این موضوع، نقش لیدرهای کار کودکان است که برای گسترش شبکه‌های خود از کودکان استفاده می‌کنند. لیدرها برای جذب کودکان بیشتر به این کار، معمولاً وعده‌های مالی و پورسانت می‌دهند. همان‌طور که یکی از کارشناسان اشاره می‌کند: "کودکی که برای یک لیدر کار می‌کند، قطعاً به او می‌گوید برو دوست‌های بیشتری رو بیاور، مثلاً من به تو یه پورسانت میدم" (کارشناس ۱). این فرآیند منجر به گسترش شبکه‌های کار کودکان می‌شود و تعداد کودکان آسیب‌دیده را افزایش می‌دهد. لیدرها با پرداخت پورسانت به کودکان کار، از آنها

اولیه‌ای مانند مسکن، غذا، پوشاک و آموزش منجر می‌شود. در چنین شرایطی، کودکان نیز به دلیل فشار مالی خانواده، مجبور به ترک تحصیل و شروع به کار می‌شوند تا در تأمین نیازهای خانواده کمک کنند. این امر می‌تواند به‌طور جدی توسعه شخصی و تحصیلی آنها را محدود کرده و شرایط آینده‌شان را پیچیده‌تر کند. کارشناس (۶) در این باره می‌گوید: "مشاغل سطح پایین سرپرست خانواده به دلیل شرایط مالی دشوار، باعث می‌شود که آنها نتوانند نیازهای خود و خانواده را به‌طور کامل تأمین کنند. در این شرایط، بچه‌ها مجبور می‌شوند برای کمک به درآمد خانواده وارد کار شوند."

همچنین، عدم امکان استفاده از منابع محیطی نیز به تشدید فقر مضاعف کمک می‌کند. در بسیاری از موارد، فقر مضاعف ناشی از عدم استفاده کافی از منابع محیطی منطقه‌ای است که می‌تواند بر زندگی کودکان کار تأثیر مستقیم بگذارد. این کودکان اغلب در فعالیت‌هایی همچون کشاورزی، معدن‌کاری یا صنایع دستی مشغول به کار می‌شوند که از منابع محیطی بهره‌برداری می‌کنند. کارشناس (۶) در این باره بیان کرده است: "در بسیاری از مناطق محروم، کودکان برای کمک به خانواده خود وارد مشاغلی می‌شوند که وابسته به منابع محیطی مانند کشاورزی و معدن‌کاری است. این کارها اغلب شرایط سخت و خطرناکی دارند." محرومیت اجتماعی نیز یکی دیگر از شرایطی است که می‌تواند فقر مضاعف را تشدید کند. فقر مضاعف معمولاً با عدم دسترسی به فرصت‌های آموزشی، بهداشتی و شغلی همراه است که این خود موجب محدود شدن فرصت‌های شغلی و آموزشی برای کودکان کار می‌شود و می‌تواند سبب از بین رفتن انگیزه و امید آنها گردد.

بیکاری والدین می‌تواند تأثیرات عمیق و مستقیمی بر وضعیت اقتصادی خانواده‌ها و به تبع آن بر کودکان بگذارد. در شرایطی که والدین قادر به یافتن شغل مناسب و پردرآمد نباشند، احتمال آنکه کودکان مجبور به کار کردن برای تأمین نیازهای

می‌خواهند تا دوستان خود را به این شبکه معرفی کنند. این امر درواقع از نیازهای اقتصادی و معیشتی کودکان و خانواده‌هایشان بهره‌برداری می‌کند و سبب می‌شود که کودکان بیشتری به کار کشیده شوند. در این خصوص یکی از کارشناسان بیان می‌کند: "لیدرها نقش دارند. لیدرها در ازای معرفی کودکان بیشتر توسط کودکان کار به آن‌ها پورسانت پرداخت می‌کنند" (کارشناس ۲).

سود اقتصادی حاصل از استفاده از کار کودک در بسیاری از موارد به‌عنوان یکی از محرک‌های اصلی بهره‌برداری از کودکان در بازار کار به‌شمار می‌رود. همان‌گونه که یکی از کارشناسان بیان می‌کند: "سود اقتصادی، مثلاً یا این ارزان بودن با این سود اقتصادی کار کودک دقیقاً در یک راستا هستند. وقتی ارزونه خب همه‌ش سودیه، دیگه کار یک نفر دیگه رو که بزرگه، اینا با دستمزد کمتر انجام می‌دهند" (کارشناس ۶). این نوع نگاه به کار کودکان باعث می‌شود که در کوتاه‌مدت، کارفرمایان از هزینه‌های نیروی انسانی کمتری برخوردار شوند.

یکی از ویژگی‌های برجسته کار خیابانی، درآمد فوری و نسبتاً بالای آن است که می‌تواند برای کودکان و خانواده‌های نیازمند، جذابیت‌های زیادی به همراه داشته باشد. این درآمد بالا ممکن است به‌عنوان یک محرک برای کودکان عمل کند، به‌ویژه در شرایطی که خانواده‌ها نیاز به کمک مالی فوری دارند. کودکان ممکن است به دلیل نیاز به تأمین هزینه‌های خانواده یا حتی نیازهای شخصی خود، ترغیب به انجام کار خیابانی شوند. علاوه‌براین، کار خیابانی به کودکان این امکان را می‌دهد که به‌طور مستقل و بدون وابستگی به دیگران، به تأمین نیازهای خود و خانواده‌شان بپردازند. این حس استقلال می‌تواند برای کودکان جذابیت ویژه‌ای داشته باشد. کارشناس (۲) در این خصوص توضیح می‌دهد: "اون درآمد خوب ... الان خیلی از بچه‌ها دستگاه پز برای خودشون دارن، شنیدم که حتی

بعضی‌ها ماهی تا ۱۵ تومن هم درآمد دارن. این خود به خود برای بچه‌ها انگیزه‌ای می‌شود که بیشتر به دنبال همین کار برونند". همچنین کارشناس (۴) به ویژگی‌های خاص درآمدزایی در کار خیابانی اشاره می‌کند: "ثکته اصلی در اینجا هم همون بحث درآمد خیلی بالاست. بچه‌ای که تو خیابان کار می‌کنه، مثلاً تو کار دست‌فروشی، کالا رو به قیمت خیلی بالاتر از قیمت واقعی می‌فروشه. پس درواقع اینجا تکدی‌گری هم به نوعی اتفاق می‌افته". کارشناس (۴) ادامه می‌دهد: "بحث درآمد خیلی بالایی که در کار خیابانی وجود داره باعث میشه که این بچه‌ها از شغلشون رضایت بالایی داشته باشن. این بچه‌ها اصلاً حاضر نیستن هیچ کار دیگه‌ای انجام بدن. حتی ما اگر بچه‌ها رو در محیط‌های کارگاهی قرار بدیم، بهشون خدماتی میدیم و به نوعی می‌گیم که کار کودک رو تو موسسه خریدیم. مثلاً اگر بچه‌ای در کارگاه روزی ۳ تا ۴ میلیون تومن درآمد داشته باشه، ما ممکنه برای رفع نیازهای معیشتی، مسکن و درمان این مبلغ رو به صورت غیرمستقیم تأمین کنیم. ولی وقتی همون بچه در خیابان کار می‌کنه و ماهی ۱۰ تا ۲۰ میلیون تومن درآمد داره، قطعاً نمی‌پذیره که از این کار دست بکشه". این نظرات کارشناسان تأکید می‌کنند که درآمد بالای کار خیابانی و جذابیت‌های آن می‌تواند عامل اصلی در جذب کودکان به این نوع کار باشد. کودک کار ۱ می‌گوید: "میرم PS^۱ (پلی استیشن) بازی می‌کنم بیشتر وقتا، بعضی وقتام میریم چیزی می‌خریم، لباسی، چیزی که خوشمون بیاد". این وضعیت همچنین باعث می‌شود که کودکان، علی‌رغم خطرات و مشکلات موجود در خیابان، حاضر به ترک این محیط و پذیرش شرایط کاری دیگر نشوند.

ضعف حمایت خانوادگی یکی از شرایط تأثیرگذار بر کار کودکان است که شامل ضعف حمایت‌های مالی و عاطفی از سوی خانواده، ضعف شبکه حمایتی خویشاوندی و کمبود ارتباطات خانوادگی می‌شود. این مشکل به‌ویژه در خانواده‌های مهاجر به

^۱ کنسول بازی Play Station

گروه‌های اجتماعی ایجاد می‌کند. کارشناس (۹) در این خصوص اشاره می‌کند: "به تعداد خیلی کمی از کودکان هم وجود دارند که واقعاً مشکل خانوادگی خاصی ندارند. این کودکان صرفاً به دلیل جذابیت‌های اجتماعی و با گروه دوستانشون وارد این حوزه می‌شن و دستشون تو جیب خودشون می‌ره". این نوع از انگیزه‌ها و جذابیت‌ها که برای برخی از کودکان در کار کردن وجود دارد، به آن‌ها این فرصت را می‌دهد که از آزادی بیشتری برخوردار شوند و درآمدی به دست آورند که برایشان جذاب است. کارشناس (۹) در ادامه توضیح می‌دهد: "به هر حال این نوع آزادی‌ها و درآمدی که بلاخره کسب می‌کنند، برایشون جذاب هست".

ترجیح خیابان به خانه، یکی از شرایطی است که می‌تواند در کنار سایر عوامل، مانند ارتباط با دوستان، جذابیت‌های گروه‌های همسال و دور شدن از شرایط نابسامان خانوادگی، موجب ورود کودک به خیابان شود. این عامل در مجموع با توجه به شرایط کلی کودک و حضور سایر شرایط می‌تواند تأثیرات قابل توجهی بر تصمیمات کودک بگذارد و شرایط تعیین‌کننده‌ای را رقم بزند. کارشناس (۳) در این خصوص می‌گوید: "باز بچه‌ها برای رهایی از چنین فضایی، صرفاً شاید فقط برای اینکه بخواهند خانه نباشند، ممکنه تصمیم بگیرند که بروند کار کنند و از آن فضا دور باشند". این مسأله به‌ویژه در شرایطی که خانواده‌ها دچار مشکلات ساختاری و احساسی هستند، شدت بیشتری پیدا می‌کند. کارشناس (۵) تأکید می‌کند: "ببین، این می‌تونه بدسرپرستی خیلی وسیعی باشه، زندگی با نامادری، ناپدری یا حتی وجود سرپرست ناخوش احوال. این موضوعات می‌تونن در خانواده‌های نابسامان نقش داشته باشند. کودک به اجبار یا به اختیار خودش تصمیم می‌گیره که برای اینکه تو خانه نباشه، بره بیرون و اگر بره سر کار، درآمدی هم به دست بیاره که طبیعتاً برایش خوشایندتره". در این میان، برخی از کودکان شرایط خیابان را به وضعیت‌های سخت و مشکلات خانگی ترجیح می‌دهند و به خیابان روی می‌آورند.

چشم می‌خورد؛ چراکه مهاجرت غالباً به جدایی از خانواده گسترده و کاهش حمایت‌های سنتی می‌انجامد. به گفته یکی از کارشناسان، "مهاجران، به‌ویژه افغان‌ها، در مقایسه با افراد محلی به دلیل نبود سیستم حمایتی سنتی بیشتر در معرض ریسک کار کودکان قرار دارند" (کارشناس ۹). چنین ضعف‌هایی باعث می‌شود که خانواده‌ها برای تأمین معیشت، به نیروی کار کودکان خود اتکا کنند.

تأمین مخارج خانواده از دلایل اصلی ورود کودکان به بازار کار، به‌ویژه در خانواده‌های بی‌سرپرست یا بدسرپرست است. هرچند درآمد حاصل از کار کودکان معمولاً سهم اندکی در تأمین معیشت خانواده دارد، اما کنار هم قرار گرفتن این درآمد با سایر منابع، تأثیر قابل توجهی بر جبران هزینه‌ها می‌گذارد. یکی از کارشناسان در این خصوص بیان می‌کند: "مشکل درآمدی و معیشتی خانواده‌ها باعث می‌شود کودکان مجبور شوند برای تأمین مخارج خانواده به خیابان‌ها بروند" (کارشناس ۶). به‌ویژه در شرایطی که بیکاری یا اعتیاد والدین وجود دارد، این فشار بیشتر بر کودکان وارد می‌شود. کودک کار ۹ نیز این موضوع را بیان کرده بود که: "پولامو میدم به مامانم، اونم بعضی وقتا برام چیزایی که می‌خوامو میگیره". کارشناس دیگری نیز تأکید می‌کند: "فقر و نیاز به تأمین معیشت خانواده، در صدر شرایطی است که کودکان را مجبور به کار می‌کند" (کارشناس ۹). در این شرایط، بسیاری از کودکان حتی به قیمت ترک تحصیل، وظیفه تأمین مخارج خانواده را بر عهده می‌گیرند.

برخی از کودکان کار و خیابانی به منظور تأمین هزینه‌های شخصی وارد این حوزه می‌شوند. این کودکان معمولاً برای تأمین هزینه‌هایی مانند تفریحات شخصی، خرید لوازم ضروری همچون کتاب و دفتر، لباس، یا حتی به خاطر احساس رشد اجتماعی و فارغ از نظارت‌های مستقیم خانواده وارد کار می‌شوند. این شرایط از یک سو جنبه‌های رشد فردی کودک را تحت تأثیر قرار می‌دهد و از سوی دیگر برای او فرصتی برای ارتباط با همسالان و

در فرآیند تحلیل به پژوهش‌گر کمک می‌کنند تا درک بهتری از چگونگی تأثیر شرایط مختلف بر یک پدیده پیدا کند. این شرایط می‌توانند به‌طور مثبت یا منفی بر رفتار افراد و نتایج حاصل از آن تأثیر بگذارند.

تجربه حضور در خیابان، آزادی و درآمد حاصل از آن در مقایسه با سختی‌های موجود در خانه، انگیزه‌ای است که باعث می‌شود استمرار حضور آنان در خیابان ادامه یابد.

۴،۲،۳ شرایط مداخله‌گر: نقص نظام حمایتی و خلأ مداخله‌های نهادی مؤثر

شرایط مداخله‌گر به مجموعه عواملی گفته می‌شود که تأثیرات شرایط علی و زمینه‌ای را تعدیل کرده و

جدول ۵: شرایط مداخله‌گر شکل‌دهنده به پدیده کودکان کار

Table 5. Intervening Conditions Shaping the Phenomenon of Child Labor

کد محوری	کد باز
ضعف مشارکت اجتماعی حمایت‌گر	نبود مراکز مهارت آموزی
	ضعف نهادهای مدنی
	نبود مطالبه‌گری عمومی
	عدم آگاهی‌بخشی از سوی سازمان‌های مردم نهاد
عدم برخورد قانونی مناسب	رد مرز کردن اتباع والدین
	عدم برخورد قانونی مناسب
	عدم برخورد با سازمان‌های متولی
	مسأله‌محور نبودن رسانه
اطلاع‌رسانی ناکارآمد	عدم آموزش رفتار درست با کودکان کار
	اطلاع‌رسانی ناکارآمد
	عدم آگاهی‌بخشی از سوی رسانه
	عدم حمایت صحیح از سوی دستگاه‌های متولی
ضعف برنامه‌های حمایتی	عدم تخصیص اعتبارات لازم
	نبود سیستم حمایتی برای اتباع
	عدم استمرار برنامه‌ها
	اجرای طرح‌های سلیقه‌ای قائم به شخص
عدم وجود مدل‌های جامع مداخله	عدم اولویت مسأله کار کودکان
	عدم ورود سازمان‌های متولی به مسأله
	عدم ثبت دانش و اطلاعات
	ناکارآمدی دستگاه‌های دولتی
ناکارآمدی مدیریتی	نبود سیاست‌گذاری اجتماعی

حمایت و توانمندسازی این کودکان و خانواده‌های آنها ناشی می‌شود. نبود مراکز حمایتی و مهارت‌آموزی، ضعف نهادهای مدنی در آگاهی‌بخشی

ضعف مشارکت اجتماعی حمایت‌گر به‌عنوان یکی از شرایط تأثیرگذار در شکل‌گیری و تداوم پدیده کودکان کار و خیابان، از نبود نهادهای کارآمد در

مطالبه‌گری مؤثر و تقویت نقش نهادهای مدنی است. این ضعف، کودکان را از حقوق اساسی خود مانند آموزش، خلاقیت و رشد شخصیتی محروم کرده و در بلندمدت به گسترش چرخه فقر و آسیب‌های اجتماعی کمک می‌کند.

عدم برخورد قانونی مناسب با کودکان کار و خیابانی یکی از شرایطی است که به تشدید این معضل اجتماعی کمک می‌کند. این عامل نه تنها در بُعد قانونی بلکه در بُعد اجتماعی نیز نمود پیدا می‌کند و وضعیت کنونی این کودکان را به وضوح تحت تأثیر قرار می‌دهد. به گفته یکی از کارشناسان، "این چه قانونی باشن چه غیر قانونی باشن، والدینشون رو که توی دادگاه میخوان، اینا رو تهدید به رد مرز میکنن. فقط هم تهدید نیست، واقعاً رد مرز میکنن" (کارشناس ۴). همچنین کودک کار ۱ اظهار داشت: "خبری نیست، اونا افغانستان فرستادنشون افغانستان، منم با خویشا (خویشاوندان) تو خونه شونم". این اظهار نظر به عدم وجود برنامه‌ریزی و برخورد مناسب قانونی اشاره دارد که موجب می‌شود در مواردی مانند کودکان اتباع، نه تنها حقوق کودک رعایت نمی‌شود، بلکه حتی اقداماتی مانند رد مرز و آواره کردن خانواده‌ها نیز صورت می‌گیرد، بدون آنکه شرایط انسانی و حقوقی کودک در نظر گرفته شود. یکی دیگر از کارشناسان اشاره می‌کند که عدم برخورد قانونی مناسب باعث می‌شود که "کودکان اتباع و حتی کودکان خودمان برنامه‌ای نداشته باشند، یک دست نیست که بشود برایش یک شرایط را در نظر گرفت... نه با کسانی که متولی هستند برخورد می‌شود و نه متولیان خودشان آن‌طوری که باید رفتار می‌کنند." (کارشناس ۶). این اظهارات نشان‌دهنده نبود هماهنگی میان دستگاه‌های اجرایی و عدم پیگیری مسائل حقوقی کودکان است که در نهایت به ضعف در پیگیری و حل مشکلات آن‌ها منجر می‌شود.

در تحلیل کلی‌تر، عدم برخورد قانونی مناسب به عنوان یک عامل اجتماعی و قانونی، تأثیر زیادی بر

و مطالبه‌گری و بی‌توجهی به ضرورت برنامه‌ریزی‌های ساختاری برای مقابله با این معضل، همگی در تشدید این آسیب اجتماعی نقش دارند. به گفته یکی از کارشناسان، "ایجاد مراکزی که کودکان در آن تعهد حضور داشته باشند و در کنار آموزش درسی، مهارت‌های عملی فرا بگیرند، می‌تواند تأثیر مثبتی داشته باشد؛ اما پیچیدگی اجرایی و عدم تمایل کافی از سوی سازمان‌های مردم‌نهاد و دولتی، این راه حل را به چالش می‌کشد" (کارشناس ۴). نهادهای مدنی و سازمان‌های مردم‌نهاد، نقش مؤثری در آگاهی‌بخشی به جامعه و تغییر سیاست‌های کلان ایفا می‌کنند. اما ضعف در مطالبه‌گری این نهادها و محدود شدن فعالیت آن‌ها به پیروی از سیستم، تأثیرگذاری این سازمان‌ها را کاهش داده است. یکی از کارشناسان تأکید می‌کند که "وقتی نهادهای مدنی ما در موضوعاتی مانند بازماندگی از تحصیل کودکان کار ورود مؤثری داشته باشند، نوع رفتارها و سیاست‌ها تغییر می‌کند. اما سازمان‌هایی که تنها دنباله‌رو سیستم هستند، تأثیری ندارند" (کارشناس ۵). این بی‌توجهی به نقش مطالبه‌گری، به‌ویژه در سطح سیاست‌گذاری‌های کلان، به یکی از موانع اصلی در کاهش آسیب‌های مرتبط با کودکان کار تبدیل شده است.

علاوه بر این، نبود برنامه‌های آگاهی‌بخشی و آموزش مهارت‌های ارتباطی به افرادی که با این کودکان در ارتباط هستند، یکی دیگر از ابعاد ضعف مشارکت اجتماعی حمایت‌گر است. برنامه‌ریزی‌های کارآفرینی اجتماعی و توانمندسازی کودکان و خانواده‌هایشان می‌تواند به عنوان راهکاری مؤثر عمل کند، اما این برنامه‌ها همچنان در حاشیه قرار دارند. به گفته یکی از کارشناسان، "برای کاهش این مشکلات، باید مراکز آموزشی و حمایتی ایجاد شود که علاوه بر آموزش، مهارت‌های شغلی و کارآفرینی را به کودکان ارائه دهند" (کارشناس ۴). در مجموع، ضعف مشارکت اجتماعی حمایت‌گر نه تنها به کمبود مراکز حمایتی محدود می‌شود، بلکه ناشی از نبود راهبردهای منسجم برای توانمندسازی اجتماعی،

وضعیت کودکان کار و خیابانی دارد. این وضعیت ناشی از ترک فعل دستگاه‌های اجرایی و قضائی است که مسؤولیت پیگیری این موارد را بر عهده دارند.

ناکارآمدی مدیریتی یکی از شرایط تأثیرگذار در گسترش پدیده کودکان کار است که در ابعاد مختلفی از جمله ناکارآمدی دستگاه‌های دولتی و نبود سیاست‌گذاری اجتماعی خود را نشان می‌دهد. این ناکارآمدی به معنای عدم توانایی دستگاه‌های مدیریتی در ارائه راه‌حل‌های مؤثر برای کنترل و کاهش آسیب‌های اجتماعی است. یکی از کارشناسان در این زمینه بیان می‌کند: "ما تا جایی که دلت بخواهد دستگاه‌های نظارتی عریض و طویل داریم ... هر دستگاهی برای خودش دو بخش حراست و بازرسی دارد. بنابراین مشکل عدم نظارت نیست بلکه ناکارآمدی آن‌هاست. سیاست‌گذاری اجتماعی باید ارتباط مستقیم با این پدیده داشته باشد و در کنترل آن نقش‌آفرینی کند، اما برنامه جامع و عملیاتی وجود ندارد" (کارشناس ۹). نبود سیاست‌گذاری جامع و کاربردی در این زمینه، باعث عدم ارزیابی فعالیت‌ها و صرف منابع بدون دست‌یابی به اهداف بلندمدت شده است.

عدم وجود مدل‌های جامع مداخله در مسأله کودکان کار به مشکلات متعدد مدیریتی اشاره دارد که در آن‌ها، عدم استمرار برنامه‌ها و اجرای طرح‌های سلیقه‌ای از سوی مسؤولان، تأثیر زیادی دارد. این مسأله با تغییر مدیران و سیاست‌های دولتی به‌طور

مداوم تغییر می‌کند و هیچ برنامه‌ای به‌طور کامل و پایدار اجرا نمی‌شود. کارشناس (۵) در این زمینه توضیح داد: "یکی اینکه عدم استمرار برنامه‌هاست. یعنی چی؟ یعنی سال به سال ۱۰ بار هی آزمون و خطا می‌شود. انگار این ثبت دانش اتفاق نمی‌افتد که چه مسیری در حوزه کودکان کار طی شده. باز با تغییر مدیران، سیاست‌ها تغییر می‌کند و یک برنامه تا انتها نمی‌رود که چکش‌کاری شود. کاملاً سلیقه‌ای تصمیم‌گیری می‌شود. امروز یک مدیر هست که دغدغه‌اش کودک کار است و یک سری رفتار می‌کند بدون توجه به گذشته. مدیر بعدی باز می‌آید و یک سری چیزها را نقض می‌کند." عدم وجود مدل‌های جامع مداخله موجب می‌شود که این طرح‌ها به‌صورت پراکنده و بدون پشتوانه‌ای مستند و قابل ادامه، پیگیری شوند. به علاوه، مسأله کار کودکان به‌عنوان یک اولویت در سیاست‌گذاری‌های اجتماعی مطرح نمی‌شود و این خود مانع از مداخله مؤثر سازمان‌های متولی در این زمینه است.

۴،۲،۴ راهبردها؛ اجبارهای خانوادگی و جذابیت‌های خیابانی در تحولات هویتی کودک کار

راهبردها عبارت‌اند از اقدامات و رفتارهایی که افراد یا گروه‌ها به‌منظور مقابله با شرایط موجود یا برای بهبود وضعیت فعلی یا پاسخ به چالش‌های مشخص اتخاذ می‌کنند. این راهبردها ممکن است موقت یا دائمی باشند و بسته به شرایط محیطی و ویژگی‌های فردی و اجتماعی افراد تغییر کنند.

جدول ۶: راهبردهای فرآیند شکل‌گیری کودکان کار

Table 6. Strategies in the Process of Child Labor Formation

کد محوری	کد باز
اجبار خانواده	اجبار برای کار پنهان در کارگاه‌ها
	اجبار برای وجود مشکلات اقتصادی
	اجبار به کار برای دوری از خانه
ترغیب به کار توسط والدین	عدم اولویت تحصیل برای کودکان
	اهمیت درآمد کودک
	ارزش بودن کار کودک
	اولویت دادن به کار کودک
تمایل به کار کودک	شخصیت مستقل کودک
	کسب آزادی‌های فردی در خیابان
	تجربه استقلال رفتاری در خیابان
	جاذبه‌ی کار کردن در بالاشهر
	ارتباط با سبک زندگی مرفهین
	هیجان ارتباط با طبقه بالاتر

فضای خیابان، کارهایی انجام می‌دهند. این آشنایی می‌تواند کودک را تشویق و ترغیب کند تا وارد این فضا شود و همانند آن‌ها عمل کند. کودک کار ۵ در این مورد اشاره می‌کند: "میریم با هم کار می‌کنیم با همم برمیگردیم، مثلاً آگه بتونیم یک جا باشیم که خیلی بهتره". همچنین، کارشناس ۵ به تجربه زیستی متفاوتی اشاره می‌کند که در خیابان وجود دارد و بر استمرار حضور کودک در خیابان تأثیر می‌گذارد: "تجربه زیست متفاوتی که در خیابان وجود دارد باعث می‌شود که حضور کودک کار در خیابان مستمر شود. کودک خیلی آزادانه، بدون قید و شرط و بدون هیچ هنجاری وارد فضای خیابان می‌شود. این تجربه استقلال و کسب درآمد راحت، عاملی است که استمرار حضور کودک کار را در خیابان تقویت می‌کند". کارشناس ۳ بیان کرده است که "یکی به نظر من شخصیت خود بچه است که بعضی از بچه‌ها مدل شخصیت‌شون و حالا به اختلالات ریزی که دارن منجر به این میشه که این بچه‌ها تو خونه خیلی دوم نیارن بیرون میرن وارد اجتماع میشن و به خاطر اون نوع شخصیتشون به

ترغیب و اجبار به کار کودکان توسط والدین ناشی از ارزش‌ها و باورهایی است که در آن، اولویت با کار کودک به جای تحصیل قرار می‌گیرد. خانواده‌هایی که تحصیل را برای کودک ضروری نمی‌دانند و به نقش درآمدزایی او اهمیت بیشتری می‌دهند، عمدتاً کودک را به کار تشویق می‌کنند. به گفته کارشناسان، "این ترغیب‌ها در جوامعی با خرده‌فرهنگ‌هایی که کار کودک را ارزشمند می‌دانند، بیشتر دیده می‌شود" (کارشناس ۵). همچنین "والدین در چنین شرایطی، نقش تحصیل را نادیده می‌گیرند و کودک را به عنوان نیروی کار تلقی می‌کنند" (کارشناس ۹). برخی پژوهش‌ها نشان می‌دهند که والدین حتی نوع کار کودک را نیز متناسب با سن او انتخاب می‌کنند.

تمایل به کار کودک به‌ویژه با در نظر گرفتن پیش‌زمینه‌های انگیزشی که به رفتار کودک منتهی می‌شود، می‌تواند نقش مهمی در ورود کودک به خیابان و درگیر شدن در کار ایفا کند. کارشناس (۳) در این خصوص توضیح می‌دهد: "یا اینکه کودک با همسالانی آشنا می‌شود که به واسطه حضور در

۴،۲،۵ پیامدها: فروپاشی زیست کودکان

پیامدها^۱ به نتایج و اثرات راهبردها اشاره دارند. به عبارت دیگر، پیامدها همان نتایجی هستند که از انجام راهبردهای خاص در پاسخ به شرایط علی و شرایط زمینه‌ای به وجود می‌آیند. این پیامدها می‌توانند مؤثر یا غیرمؤثر باشند و تأثیرات آن‌ها ممکن است در کوتاه‌مدت یا بلندمدت ظاهر شود.

زهره ترغیب و تشویق می‌شن به یه فعالیت مستقلانه و یا فعالیت خطرناک". کودک کار ۲ نیز گفته بود: "توید رفت برا خودش دوچرخه خرید، منم به بابام گفتم گفت خب تو هم برو کار کن بتونی بخری منم کمکت می‌کنم". این تأکید بر ویژگی‌های شخصیتی کودک نشان می‌دهد که برخی از کودکان به دلیل تمایلات شخصیتی خاص، تمایل دارند که به محیط‌های بیرون از خانه وارد شوند و به دنبال استقلال بیشتری باشند که این امر آن‌ها را به سمت کارهای خیابانی و مشاغل غیررسمی سوق می‌دهد.

جدول ۷: پیامدهای فرآیند شکل‌گیری کودکان کار

Table 7. Consequences of the Child Labor Formation Process

کد محوری	کد باز
عدم امکان تحصیل کودکان	محرومیت از تحصیل
	عدم برخورداری از امکانات آموزشی
	عدم امکان تحصیل اتباع
	بازماندگی از تحصیل
	عدم موفقیت تحصیلی
	ترک تحصیل
اعتماد کودک	اعتماد کودک
	درگیری با اعتماد در خیابان
	صدمات جسمی
آسیب‌های و صدمات جسمی	گرسنگی و سوء تغذیه
	احساس ناکامی
	احساس حقارت
آسیب‌های روانی	بلوغ زودرس

برخورداری از آموزش و بقیه امکانات که تو محیط اجتماعی در اختیار کودکان باید قرار بده رو در بحث شرایط اجتماعی داریم" (کارشناس ۴). این موضوع نشان‌دهنده ضعف ساختاری در ارائه خدمات آموزشی به کودکان آسیب‌پذیر است.

برای کودکان اتباع، مشکل پیچیده‌تر است؛ چراکه محدودیت‌های قانونی مانند عدم ارائه اوراق هویتی، امکان تحصیل آن‌ها را به شدت محدود

عدم امکان تحصیل کودکان یکی از شرایط کلیدی در افزایش کار کودکان است که ابعاد مختلفی از جمله محرومیت از تحصیل، عدم برخورداری از امکانات آموزشی و محدودیت‌های قانونی را برای اتباع شامل می‌شود. بسیاری از کودکان کار به دلیل عدم دسترسی به امکانات آموزشی و شرایط نامساعد اقتصادی از حق آموزش محروم می‌شوند. به گفته یکی از کارشناسان، "ما بحث دسترسی به آموزش و

¹ Consequences

آسیب‌ها و صدمات جسمی یکی از پیامدهای مستقیم کار کودک است که در نتیجه شرایط نامطلوب کار، تغذیه نامناسب و نبود حمایت‌های بهداشتی و رفاهی به وجود می‌آید. گرسنگی و سوء تغذیه که یکی از چالش‌های اساسی کودکان کار محسوب می‌شود، سلامت جسمی آن‌ها را به شدت تحت تأثیر قرار می‌دهد. کودک کار ۵ در این زمینه می‌گوید: "اینقدر حالم بد می‌شه که من رو از جای آشغالآ آوردن بیرون."

کار در شرایط نامناسب آب‌وهوایی نیز عاملی است که موجب تضعیف سیستم ایمنی این کودکان می‌شود. کارشناس ۳ در این رابطه توضیح می‌دهد: "بچه‌های کار غذای درست و حسابی نمی‌خورن، بچه‌ها مجبورند در هر شرایطی کار کنند. خب بدن‌شون ضعیفه، انواع مریضی‌ها را می‌گیرن." علاوه‌براین، ماهیت برخی از مشاغل مرتبط با کودکان کار، به‌ویژه مشاغلی که در محیط‌های غیرایمن انجام می‌شوند، خطر صدمات جسمی را افزایش می‌دهد. کودک کار ۳ در این باره می‌گوید: "دستامون پره زخم، هر چیزی رو می‌ذارن تو زباله‌ها. اگه نبینیم، دستمون زخم می‌کنه." این روایت‌ها نشان می‌دهند که کودکان کار همواره در معرض خطراتی مانند بریدگی، سوختگی، زخم‌های عفونی و سایر آسیب‌های جسمی ناشی از شرایط کاری خود هستند.

آسیب‌های روانی ناشی از کار کودک ابعاد مختلفی دارد که از احساس ناکامی و حقارت تا بلوغ زودرس را شامل می‌شود. کودکان کار، به دلیل تجربیات تلخ و شرایط دشواری که در سنین پایین با آن مواجه می‌شوند، احساس محرومیت عاطفی و اجتماعی شدیدی دارند. کودک کار ۲ در این زمینه می‌گوید: "وقتی کوچیک‌تر بودم، دوست داشتم مثل بچه‌های دیگه باشم، می‌رفتم پارک یا بیرون با خانواده. هر وقت کسی چیزی از من نمی‌خرید، خیلی ناراحت می‌شدم. می‌گفتم کاش می‌تونستم مثل بقیه زندگی کنم. شب که می‌رفتم خونه، همیشه از پدرم کتک می‌خوردم چون روزش رو با

می‌کند. در این زمینه، یکی از کارشناسان می‌گوید: "سیاست‌های کلانی که می‌پذیرد کودک اوراق هویت نداشته باشد، از تحصیل محروم باشد و وارد چرخه کار شود، بازماندگی از تحصیل کودکانی که اوراق هویت دارند و آموزش و پرورش این کودکان را پیگیری نمی‌کند" (کارشناس ۵). این موضوع، عدم پیگیری جدی آموزش و پرورش را در مورد این کودکان نشان می‌دهد. عامل دیگری که نقش مهمی در ترک تحصیل کودکان دارد، نیاز اقتصادی خانواده‌ها به کار آن‌هاست. این فشار اقتصادی، کودکان را به سمت رهاکردن مدرسه و ورود به بازار کار سوق می‌دهد. به گفته یکی از کارشناسان، "خیلی از این‌ها درواقع بازمانده از تحصیل هستن. همون بحث تحصیل و ادامه تحصیل‌شون هم می‌تونه به‌عنوان یک عامل زمینه‌ساز دیگه باشه" (کارشناس ۶). همچنین، این چرخه به گونه‌ای شکل گرفته که ترک تحصیل نه تنها به‌عنوان پیامد، بلکه به‌عنوان یک علت کلیدی در تشدید کار کودکان عمل می‌کند. یکی از مصاحبه‌شوندگان این مسأله را چنین بیان می‌کند: "عدم امکان تحصیل کودک این الان پیامده یا علته؟ جزء علل هم هست. بالاخره بچه که ترک تحصیل می‌کنه، ازش انتظار دارن که یا درس بخونه یا کار کنه" (کارشناس ۹).

درگیری با انواع آسیب‌های اجتماعی هم می‌تواند ناشی از شرایط خیابانی و کار باشند و هم می‌توانند به‌عنوان عاملی در ورود کودک به کار و خیابان مطرح شود. در این زمینه، اعتیاد کودک به‌عنوان یک عامل بحرانی و پیچیده که به چرخه مشکلات اجتماعی و اقتصادی منتهی می‌شود، مورد تأکید قرار گرفته است. کارشناس ۹ در این خصوص بیان می‌کند: "بله، این نکته درست است که اعتیاد می‌تواند درگیر شدن کودک در بزهکاری و آسیب‌های اجتماعی باشد. اعتیاد کودک هم می‌تواند عامل ورود او به خیابان‌ها و کار باشد و هم یکی از پیامدهای آن. درواقع، کودکان کار و خیابانی یکی از گروه‌های در معرض خطر ابتلا به اعتیاد هستند که در بیشتر کشورهای دنیا با آن‌ها روبرو هستند."

۵ نتیجه‌گیری

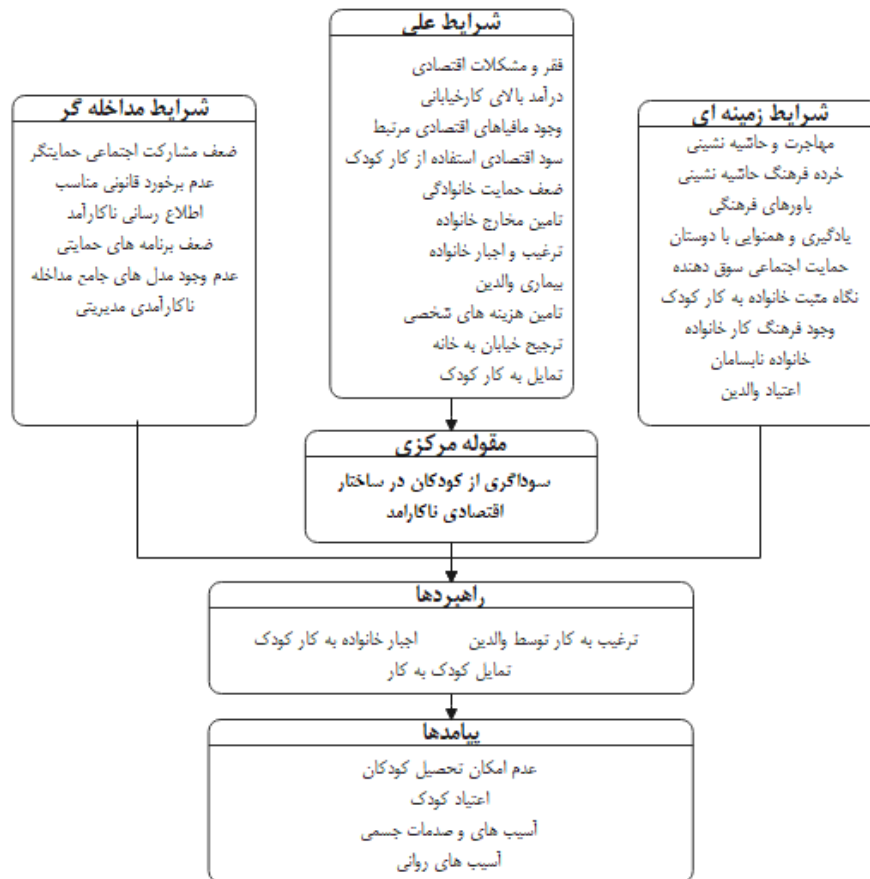
پدیدهٔ کودکان کار حاصل ترکیبی پیچیده از زمینه‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و نهادی است که در جوامع مختلف به اشکال و شدت‌های گوناگون ظاهر می‌شود. این پدیده نه تنها از شرایط متعدد ناشی می‌شود، بلکه این شرایط به شکلی درهم‌تنیده و پویا هستند. این مسأله ابعاد گوناگونی مانند اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی دارد که نه تنها به‌طور مستقل عمل می‌کنند، بلکه در تعامل با یکدیگر، پویایی‌های جدیدی ایجاد می‌کنند. به گفتهٔ دی‌تومب^۱ (2008)، مسائل اجتماعی پیچیده به دلیل چندرشته‌ای بودن، نیازمند ترکیب دانش از حوزه‌های مختلف هستند تا بهتر درک شوند. در موضوعی مانند کودکان کار، ذی‌نفعان متعددی از جمله خانواده‌ها، کودکان، دولت، سازمان‌های غیردولتی و جامعهٔ جهانی نقش دارند. هرکدام از این گروه‌ها دیدگاه‌ها، منافع و اولویت‌های خاص خود را دارند که گاهی باعث ایجاد تعارض و پیچیدگی بیشتر در مدیریت این مسأله می‌شود (Liebl, 2002: 161).

براساس مدل پارادایمی طراحی‌شده و تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه‌ها و سوابق پژوهشی، این پدیده حاصل تعامل میان شرایط مختلف در سطوح علی، زمینه‌ای و مداخله‌ای است.

بدبختی‌گذروننده بودم." این تجربه نشان می‌دهد که بی‌توجهی جامعه و فشارهای خانوادگی چگونه موجب احساس ناکامی و طردشدگی در این کودکان می‌شود.

افزون بر این، شرایط زندگی و کار باعث می‌شود که کودکان کار زودتر از سن واقعی خود، با واقعیت‌های تلخ زندگی روبه‌رو شوند و تجربه‌هایی را پشت سر بگذارند که مناسب سن آن‌ها نیست. کارشناس ۵ در این خصوص توضیح می‌دهد: "کودکان کار معمولاً خیلی زودتر از سن‌شون با واقعیات سخت زندگی آشنا می‌شن و تجربه‌هایی پیدا می‌کنن که شاید در شرایط عادی به دنیای اون‌ها تعلق نداشته باشه. این تجربه‌ها باعث می‌شه که خیلی زودتر از سن‌شون وارد مراحل بلوغ بشن. برای مثال، یک پسر ده ساله که مجبور به کارکردن هست، ممکنه به بلوغ روانی و اجتماعی برسد، اما این بلوغ در بسیاری از مواقع به دلیل شرایط سخت زندگی، با آسیب‌های روحی و اجتماعی همراه می‌شه." این بلوغ زودرس که ناشی از ورود زودهنگام به دنیای بزرگسالان است، می‌تواند زمینه‌ساز بروز مشکلات روحی و رفتاری متعددی شود.

¹ DeTombe

شکل ۱: مدل پارادایمی شرایط دخیل در شکل‌گیری کودکان کار

Figure 1. Paradigmatic Model of Conditions Involved in the Formation of Child Labor

می‌کند. مطالعات قاسمی و همکاران (۱۳۹۸) نشان داده است که این باندها، کودکان را به کارهایی مانند تکیه‌گری، دست‌فروشی و جمع‌آوری ضایعات وادار کرده و بخش عمده‌ای از درآمد آن‌ها را تصاحب می‌کنند. همچنین، پژوهش‌های بین‌المللی تأیید می‌کنند که این شبکه‌ها اغلب در بازارهای غیررسمی و فعالیت‌های اقتصادی غیرقانونی نقش کلیدی دارند (Nayak & Manning, 2023: 203). از سوی دیگر، باورهای فرهنگی نیز در استمرار کار کودک نقش دارند. در برخی جوامع، کودکان به‌عنوان منبع درآمد در نظر گرفته می‌شوند و تعداد بیشتر فرزندان به معنای درآمد بالاتر تلقی می‌شود. به گفته افشانی و همکاران (۱۳۹۱)، این الگوهای فرهنگی به‌ویژه در خانواده‌هایی که فرزندان متعددی دارند، تقویت شده و در برخی موارد، دختران را با محدودیت‌هایی

پدیده کودکان کار تحت تأثیر مجموعه‌ای از شرایط علی قرار دارد که عمدتاً ریشه در مشکلات اقتصادی، اجتماعی و خانوادگی دارند. فقر و ناتوانی اقتصادی خانواده‌ها، همراه با درآمد قابل توجه برخی از مشاغل خیابانی، کودکان را به سمت کار در محیط‌های نامناسب سوق می‌دهد. به گفته وامقی و همکاران (۱۳۹۴)، بین ۶۵ تا ۸۵ درصد کودکان کار ایرانی و افغانی به دلیل فقر اقتصادی و کمک به معیشت خانواده وارد بازار کار شده‌اند. این موضوع در مناطق حاشیه‌نشین که با کمبود حمایت‌های اجتماعی و اقتصادی مواجه‌اند، شدت بیشتری دارد (مقدس جعفری و همکاران، ۱۳۹۲). علاوه‌براین، وجود مافیاهای اقتصادی و شبکه‌های سازمان‌یافته که از نیروی کار کودک به‌عنوان منبع سودآوری استفاده می‌کنند، به تشدید این معضل کمک

در انتخاب نوع کار مواجه می‌کند. در چنین شرایطی، برخی کودکان به دلیل نیاز به تأمین هزینه‌های شخصی یا حتی ترجیح خیابان به محیط خانواده، کار خیابانی را انتخاب می‌کنند (فولادیان و همکاران، ۱۳۹۵: ۵۰۴). در مجموع، این عوامل در کنار هم موجب بازتولید مستمر پدیده کار کودک شده و مبارزه با آن را به چالشی پیچیده برای سیاست‌گذاران اجتماعی تبدیل کرده است.

شرایط زمینه‌ای مؤثر بر پدیده کودکان کار مجموعه‌ای از عوامل اجتماعی، فرهنگی و خانوادگی را شامل می‌شود که بستر مناسبی برای شکل‌گیری و تداوم این معضل فراهم می‌کنند. مهاجرت و حاشیه‌نشینی، همراه با خرده‌فرهنگ‌های رایج در این مناطق، ازجمله عواملی هستند که به افزایش اشتغال کودکان در محیط‌های غیررسمی و خیابانی منجر می‌شوند. به گفته مقدس جعفری و همکاران (۱۳۹۲)، حاشیه‌نشینی عاملی کلیدی در ورود کودکان به بازار کار غیررسمی است و باعث محرومیت آنان از خدمات حمایتی و اجتماعی می‌شود. این مسأله همچنین در سطح بین‌المللی نیز مطرح است؛ به‌طوری‌که ون زواننبرگ^۱ (۱۹۷۲) نشان داده است که حاشیه‌نشینی با افزایش نرخ کار کودکان ارتباط مستقیم دارد. علاوه‌براین، باورهای فرهنگی برخی جوامع که کار کودک را امری طبیعی و حتی ضروری تلقی می‌کنند، در کنار وجود فرهنگ کار در خانواده، منجر به پذیرش و نهادینه‌شدن این پدیده می‌شود. تحقیقات قاسمی و همکاران (۱۳۹۸) نشان داده است که در برخی جوامع، کودکان به‌عنوان منبع درآمد خانواده در نظر گرفته می‌شوند و این مسأله به‌ویژه در خانواده‌های پرجمعیت برجسته‌تر است. همچنین، یادگیری از همسالان و هم‌نوایی با گروه‌های دوستی که درگیر کار خیابانی هستند، عاملی مهم در ورود و ماندگاری کودکان در این فضا محسوب می‌شود. به گفته فولادیان و همکاران (۱۳۹۵)، کودکان با تقلید از سایر همسالان خود که در خیابان مشغول کارند، به دنبال کسب

پاداش‌های مشابه و تأمین نیازهای خود هستند. علاوه‌براین، حمایت اجتماعی از کار کودک در برخی گروه‌ها و نگاه مثبت خانواده به اشتغال فرزندان به‌عنوان راهی برای کمک به معیشت، موجب مشروعیت‌بخشی به این امر می‌شود. مطالعات وامقی و همکاران (۱۳۹۴) نشان داده است که در بسیاری از موارد، خانواده‌ها نه‌تنها مانع کار کودک نمی‌شوند، بلکه آن را راهی برای بقا و رفع مشکلات اقتصادی تلقی می‌کنند. همچنین، خانواده‌های نابسامان، به‌ویژه در شرایطی که والدین دچار اعتیاد (اسدیور و اعظم آزاده، ۱۳۹۹: ۲۰۵) یا مشکلات اقتصادی و اجتماعی شدید هستند، توانایی نظارت و حمایت از کودکان را از دست داده و آن‌ها را به سمت اشتغال سوق می‌دهند. در مجموع، این عوامل در تعامل با یکدیگر، زمینه‌ساز تداوم کار کودکان و دشواری مداخله‌های اصلاحی در این حوزه می‌شوند.

شرایط مداخله‌گر در پدیده کودکان کار شامل مجموعه‌ای از عوامل ساختاری و اجرایی است که مانع از اجرای مداخلات مؤثر و پایدار در این حوزه می‌شود. یکی از مهم‌ترین این عوامل، ضعف در مشارکت اجتماعی حمایت‌گر است که مانع ایجاد شبکه‌های حمایتی مؤثر می‌شود. به گفته وامقی و همکاران (۱۳۹۴)، عدم انسجام در برنامه‌های حمایتی و نبود تعامل سازنده میان نهادهای دولتی و غیردولتی، یکی از موانع اصلی در مقابله با کار کودک به‌شمار می‌رود. در حقیقت نبود هماهنگی میان سازمان‌های حمایتی و فقدان برنامه‌های مشارکتی جامع، اثربخشی اقدامات مداخله‌ای را کاهش می‌دهد. علاوه‌براین، عدم برخورد قانونی مناسب با کار کودک، باعث تداوم این پدیده می‌شود. در بسیاری از موارد، قوانین حمایتی از کودکان یا اجرا نمی‌شوند یا کارایی لازم را ندارند. به گفته غلامی و غلامی (۱۳۹۹)، برخوردهای قانونی در ایران اغلب به صورت مقطعی و غیرمؤثر انجام می‌شود و به دلیل عدم نظارت دقیق، تأثیر پایداری بر کاهش کار کودکان ندارد. این مسأله در مطالعات بین‌المللی نیز

¹ Van Zwanenberg

"سوداگری از کودکان در ساختار اقتصادی ناکارآمد" نشان می‌دهد که کار کودک، صرفاً یک انتخاب فردی یا خانوادگی نیست، بلکه محصول یک نظام اقتصادی معیوب و سیاست‌های نامؤثر است که در آن، کودکان به‌عنوان ابزار اقتصادی مورد استفاده قرار می‌گیرند. این مقوله، بر ارتباط بین فقر، بیکاری، ضعف سیاست‌های حمایتی و هنجارهای فرهنگی تأکید دارد و نشان می‌دهد که حل این مشکل نیازمند اصلاحات ساختاری در حوزه اقتصادی، اجتماعی و حقوقی است.

راهبردهای شرایط ایجادشده در شکل‌گیری پدیده کودکان کار، طیفی از کار اجباری تا کار اختیاری را شامل می‌شود و این طیف، تحت تأثیر شرایط خانوادگی، اقتصادی و اجتماعی متغیر است. یکی از این راهبردها، ترغیب به کار توسط والدین است که در آن خانواده‌ها به دلایل اقتصادی یا فرهنگی، فرزندان خود را به کار وادار می‌کنند. چنان‌که غلامی و غلامی (۱۳۹۹) اشاره می‌کنند، در بسیاری از خانواده‌های کم‌برخوردار، کار کودک نه تنها امری اجتناب‌ناپذیر، بلکه یک ضرورت برای تأمین معیشت خانواده تلقی می‌شود. علاوه‌براین، اجبار خانواده به کار کودک در شرایطی که والدین به دلیل مشکلات اقتصادی یا نیاز به درآمد، کودکان را به کار در خیابان یا محیط‌های پرخطر سوق می‌دهند، فشار بیشتری بر کودکان وارد می‌کند. مطالعات انجام‌شده توسط وامقی و همکاران (۱۳۹۴) نیز نشان می‌دهند که خانواده‌های دارای سرپرست معتاد یا ازکارافتاده، به دلیل ناتوانی در تأمین هزینه‌های زندگی، فرزندان خود را به مشاغل خیابانی یا کارهای غیررسمی سوق می‌دهند. علاوه‌براین، تمایل کودک به کار یکی دیگر از راهبردهایی است که در برخی شرایط خاص مشاهده می‌شود. این تمایل می‌تواند ناشی از نیازهای مالی شخصی، فقدان حمایت خانوادگی، یا حتی ترجیح محیط خیابان به خانه باشد.

پیامدهای پدیده کودکان کار چندبعدی است و حوزه‌های مختلف زندگی کودکان را تحت تأثیر قرار

مورد توجه قرار گرفته است. به‌عنوان مثال، باسو و ونیک (۱۹۹۸) بیان می‌کنند که قوانین حمایتی باید همراه با سیاست‌های حمایتی جامع باشند تا بتوانند تأثیرگذاری مطلوبی داشته باشند. اطلاع‌رسانی ناکارآمد در خصوص حقوق کودکان و ضعف برنامه‌های حمایتی نیز فرصت‌های مداخله را محدود می‌کند. به گفته قاسمی و همکاران (۱۳۹۸)، بسیاری از خانواده‌ها و حتی خود کودکان از حقوق قانونی خود بی‌اطلاع هستند و این امر موجب می‌شود که امکان مطالبه‌گری و استفاده از حمایت‌های اجتماعی کاهش یابد. همچنین، عدم وجود مدل‌های جامع مداخله و ناکارآمدی مدیریتی در هماهنگی بین نهادها، موجب پراکندگی و ضعف در اجرای برنامه‌ها و مقابله با پدیده کودکان کار می‌شود. این مشکل در گزارش‌های سازمان بین‌المللی کار (آل‌او) نیز مورد اشاره قرار گرفته است، جایی که عدم هماهنگی میان سیاست‌های حمایتی و اقتصادی به‌عنوان یکی از موانع کلیدی در حذف کار کودک معرفی شده است. درنهایت، ناکارآمدی دستگاه‌های دولتی و نبود سیاست‌گذاری اجتماعی منسجم، باعث شده است که اقدامات انفعالی و سلیقه‌ای جایگزین راهبردهای بلندمدت و پایدار شود. به گفته فولادیان و همکاران (۱۳۹۵)، نبود یک سیاست ملی مشخص برای مقابله با کار کودک و تمرکز بر اقدامات کوتاه‌مدت، سبب شده است که این پدیده همچنان پابرجا بماند. در مجموع، مجموعه این عوامل نشان‌دهنده ضرورت تدوین سیاست‌های هماهنگ و پایدار برای کاهش کار کودک و حمایت مؤثر از این گروه آسیب‌پذیر است.

مقوله مرکزی مدل پارادیمی استخراج شده "سوداگری از کودکان در ساختار اقتصادی ناکارآمد" تعیین شد. سوداگری از کودکان در ساختار اقتصادی ناکارآمد به وضعیتی اشاره دارد که در آن کودکان به دلیل مشکلات ساختاری در نظام اقتصادی، به‌عنوان نیروی کار ارزان، سودآور و جایگزین نیروی کار بزرگسال مورد بهره‌کشی قرار می‌گیرند. مقوله مرکزی

¹ ILO

پدیده را محدود می‌کند (تداخل شرایط
مداخله‌گر).

(۴) کودکان و خانواده‌ها، با توجه به شرایط،
راهبردهایی مانند اجبار یا تمایل به کار
را در پیش می‌گیرند (اتخاذ راهبردها).

(۵) پیامدهای متعدد تحصیلی، اجتماعی،
جسمی و روانی، وضعیت کودکان را
وخیم‌تر کرده و چرخه‌ای معیوب از فقر
و آسیب را ایجاد می‌کند (پیامدها).

بنابراین در مجموع می‌توان دید که مجموعه
درهم تنیده‌ای از شرایط در شکل‌گیری این پدیده
دخیل هستند که هرگونه برنامه‌ریزی و سیاست-
گذاری در این حوزه نیازمند درک این پیچیدگی‌ها و
توجه به شرایط مختلف مؤثر بر آن می‌باشد. پدیده
کودکان کار، نتیجه تعامل پیچیده عوامل اقتصادی،
اجتماعی و فرهنگی است که در ساختار اقتصادی
ناکارآمد و سیاست‌های نامؤثر ریشه دارد. حل این
معضل نیازمند اصلاحات ساختاری در نظام
اقتصادی، تقویت شبکه‌های حمایتی و تغییر
نگرش‌های فرهنگی است. تنها از طریق نگاهی جامع
و چندبعدی که بتواند پیچیدگی‌های این پدیده را به-
طور کامل در نظر گیرد، امکان تدوین سیاست‌های
کارآمد و مؤثر فراهم خواهد شد.

منابع مالی

مقاله فاقد حمایت مالی می‌باشد.

سهم نویسندگان

این مقاله برگرفته از رساله دکتری نویسنده اول
است. ترکیب نویسندگان و میزان مسؤولیت آن‌ها
در تهیه رساله و نگارش مقاله یکسان بوده است.

تعارض منافع

نویسندگان دارای تعارض منافع نمی‌باشند.

تشکر و قدردانی

نویسنده از کلیه کارشناسان حوزه کودکان کار و نیز
کودکان مشارکت‌کننده در این مطالعه که با صداقت
و صراحت تجارب خود را در اختیار پژوهش قرار

می‌دهد. یکی از مهم‌ترین این پیامدها، عدم امکان
تحصیل است که مانع از دسترسی کودکان به
فرصت‌های آموزشی و رشد فردی می‌شود. به گفته
بهنام و همکاران (۱۴۰۱)، یکی از اثرات مخرب کار
کودک، ترک تحصیل یا افت تحصیلی شدید در میان
کودکان کار است که موجب بازتولید فقر و استمرار
نابرابری‌های اجتماعی می‌شود. علاوه‌براین، قرار
گرفتن در معرض آسیب‌های اجتماعی یکی دیگر از
پیامدهای این پدیده است. در این میان، اعتیاد
کودک به‌ویژه در شرایطی که کودکان در معرض مواد
مخدر قرار می‌گیرند، یکی از پیامدهای خطرناک
است. کودکان کار به دلیل ارتباط مداوم با
محیط‌های پرخطر، احتمال بیشتری برای گرفتار
شدن در دام اعتیاد دارند. آسیب‌های جسمی نیز از
پیامدهای جدی کار کودک محسوب می‌شوند.
بسیاری از این کودکان در معرض شرایط کاری
نامناسب، استثمار و سوءاستفاده قرار دارند که
می‌تواند به مشکلات جسمانی نظیر ضعف بدنی،
نارسایی‌های تغذیه‌ای و آسیب‌های ناشی از کارهای
سخت منجر شود. علاوه‌براین، آسیب‌های روانی
نظیر استرس، افسردگی و اختلالات روانی، پیامدهای
بلندمدتی را برای این کودکان ایجاد می‌کند.

بنابراین براساس مدل پارادایمی ارائه‌شده،
فرآیند شکل‌گیری پدیده کودکان کار شامل مراحل
زیر است (نظریه زمینه‌ای):

(۱) فقر، مشکلات خانوادگی، باورهای
فرهنگی و سوداگری اقتصادی، کودکان
را به سمت اشتغال سوق می‌دهند
(ایجاد شرایط علی).

(۲) عوامل اجتماعی و فرهنگی، بستر
مناسبی برای ورود و ماندگاری کودکان
در کار ایجاد می‌کنند (تأثیر شرایط
زمینه‌ای).

(۳) ضعف سیاست‌گذاری و ناکارآمدی
نهادهای حمایتی، امکان کاهش این

نمونه‌گیری و انجام مصاحبه‌ها سپاس‌گزاری می‌شود.

دادند، صمیمانه قدردانی می‌کند. همچنین از مجتمع "شوق زندگی مشهد" به دلیل همکاری در فرآیند

منابع

- اسدپور، عهدیه و اعظم آزاده، منصوره (۱۳۹۹). فراتحلیل مطالعات عوامل اثرگذار بر پیدایش کودکان کار و خیابان. *جامعه‌شناسی نهادهای اجتماعی*، ۷(۱۶)، ۱۸۷-۲۱۵.
<https://doi.org/10.22080/ssi.2021.3138>
- افشانی، سیدعلیرضا؛ عسگری ندوشن، عباس؛ حیدری، محمد؛ و نوریان نجف‌آبادی، محمد (۱۳۹۱). تحلیلی بر وضعیت کودکان خیابانی و کار در شهر اصفهان. *جامعه‌شناسی کاربردی*، ۲۳(۴)، ۸۵-۱۰۲.
<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.20085745.1391.23.4.5.4>
- ایمانی، نفیسه و نرسیسیانس، امیلیا (۱۳۹۱). مطالعه انسان‌شناسانه پدیده کودکان کار خیابانی در شهر کرج. *مسائل اجتماعی ایران*، ۳(۱)، ۷-۳۲.
<https://www.sid.ir/paper/173541/fa>
- بهنام، نرگس؛ صدرنبوی، فاطمه و فولادیان، مجید (۱۴۰۱). جبر چند ساحتی و بازماندگی انتخابی؛ مطالعه کیفی فرآیند بازماندگی از تحصیل کودکان افغانستانی ساکن در شهر مشهد. *جامعه‌شناسی نهادهای اجتماعی*، ۹(۲۰)، ۷-۲۹.
<https://doi.org/10.22080/ssi.2023.23343.1993>
- سلیمانی، مهدیه و حاجیانی، ابراهیم (۱۳۹۲). ارائه مدل مدیریتی مطلوب به منظور سامان‌دهی کودکان کار و خیابان (مطالعه موردی: شهر تهران). *مدیریت فرهنگی*، ۷(۲۲)، ۶۹-۵۳.
- عرشی، ملیحه؛ سبزی خوشنامی، محمد؛ محمدی، الهام؛ تکفلی، مرضیه؛ و ایمانی، فرانک (۱۳۹۹). ارزشیابی اثربخشی طرح سامان‌دهی کودکان خیابانی ایران. *مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران*، ۴(۴)، ۸۵۴-۸۲۷.
<https://doi.org/10.22059/jisr.2020.257928.686>
- غلامی، حسین و غلامی، نبی اله (۱۳۹۹). جرم حکومتی؛ رویکردی نوین در تحلیل آسیب‌های اجتماعی (مورد مطالعه: کودکان خیابانی شهر تهران). *مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران*، ۹(۲)، ۴۹۷-۵۱۸.
<https://doi.org/10.22059/jisr.2020.269235.772>
- فولادیان، مجید؛ طوسی فر، جمال و وزیری، سیدحسین (۱۳۹۵). روایت‌پژوهی کودک کار شدن در شهر مشهد. *مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران*، ۵(۳)، ۵۱۰-۴۸۵.
<https://doi.org/10.22059/jisr.2016.60089>
- فیروزآبادی، سیداحمد و رضانیان، زهرا (۱۳۹۲). مطالعه شرایط اجتماعی مؤثر بر کار کودکان و پیامد آموزشی ناشی از آن (مورد مطالعه: روستای کراده، شهرستان جهرم). *بررسی مسائل اجتماعی ایران*، ۴(۱)، ۹۲-۶۹.
<https://doi.org/10.22059/ijsp.2013.50659>
- قاسمی، افسانه؛ روشنفکر، پیام؛ مهرابی، آرزو؛ فرجی، بردیا و وامقی، مروّنه (۱۳۹۸).

وامقی مروئه، رفیعی حسن، سجادی حمیرا، رشیدیان آرش (۱۳۹۰). مرور نظام‌مند مطالعات کودکان خیابانی در یک دهه اخیر در ایران: عوامل خانوادگی مرتبط و پیامدهای خیابانی‌شدن کودکان. *مسائل اجتماعی ایران*، ۲ (۱)، ۱۳۶-۱۶۵.

<https://www.magiran.com/p1589734>

وامقی، مروئه؛ روشنفکر، پیام؛ دژمان، معصومه؛ رفیعی، حسن و فروزان، آمنه ستاره (۱۳۹۴). بررسی ترکیبی و ارزیابی سریع وضعیت کودکان خیابانی و ویژگی‌های کار آنان در تهران. *بررسی مسائل اجتماعی ایران*، ۶ (۲)، ۳۹۱-۴۱۶.

<https://doi.org/10.22059/ijsp.2015.58570>

ویژگی‌های جمعیتی-اجتماعی کودکان خیابانی و شرایط مرتبط با خیابانی‌شدن آن‌ها: مطالعه ارزیابی سریع وضعیت در کرمانشاه. *مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران*، ۸ (۱)، ۸۷-۱۱۴.

<https://doi.org/10.22059/jisr.2019.266463.755>

مقدس جعفری، محمد حسین؛ ویسی‌نژاد، نور محمد و درستی، امیرعلی (۱۳۹۲). بررسی عوامل موثر بر پیدایش و گسترش پدیده کودکان کار - مطالعه موردی شهر اهواز. *علوم اجتماعی (دانشگاه آزاد شوشتر)*، ۲۱ (۷)، ۷۲-۵۵.

<https://www.magiran.com/paper/1164443>

Abebe, G., & Fikre, S. (2021). Individual, household, and community level factors of child labor in rural Ethiopia. *Cogent Social Sciences*, 7(1), 1-12.

<https://doi.org/10.1080/23311886.2021.1961402>

Admaw, T., & Ghosal, S. (2018). Socio-economic determinants of child labor exploitation: The case study of Jimma Town, Ethiopia. *Eureka*, 2(1), 12-23.

<http://management.eurekajournals.com/index.php/IJEFRA/article/view/198>

Afshani, S. A., Askari-Nodoushan, A., Heydari, M., & Noorian Najafabadi, M. (2012). An analysis of the street-children phenomenon in the city of Isfahan. *Applied Sociology*, 23(4), 85-102. [In Persian].

<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.20085745.1391.23.4.5.4>

Ahad, M. A., Chowdhury, M., Parry, Y. K., & Willis, E. (2021). Urban child labor in Bangladesh: Determinants and its possible impacts on health and education. *Social Sciences*, 10(3), 107-131. <http://doi.org/10.20944/preprints202101.0591.v1>

Ahmad, M. H., Mohsin, J., Javed, H., Mustafa, G., Khan, A. M., & Mahmood, S. (2011). Child labor: determinants in shadman market Lahore. *The Professional Medical Journal*, 18(04), 635-637.

<https://doi.org/10.29309/TPMJ/2011.18.04.2653>

Arshi, M., Sabzi Khoshnami, M., Mohammedi, E., Takaffoli, M., & Imani, F. (2020). Evaluating effectiveness of

- street children managing plan of Iran. *Social Studies and Research in Iran*, 9(4), 827-854. [In Persian].
<https://doi.org/10.22059/jisr.2020.257928.686>
- Asadpour, A., & Azadeh, M. A. (2020). Meta-analysis of studies on factors influencing the emergence of child labor and street children. *Sociology of Social Institutions*, 7(16), 187-215. [In Persian].
<https://doi.org/10.22080/ssi.2021.3138>
- Baland, J. M., & Robinson, J. A. (2000). Is child labor inefficient? *Journal of Political Economy*, 108(4), 663-679.
<https://doi.org/10.1086/316097>
- Barbosa, M. L. L., Quaresma da Silva, D. R., & Amaral, F. da S. (2019). Violence against children in Brazil and child suffering: A psychological outlook. *International Journal for Innovation Education and Research*, 7(7), 1-15.
<http://doi.org/10.31686/ijier.Vol7.Iss7.1546>
- Basu, K., & Van, P. H. (1998). The economics of child labor. *American economic review*, 412-427.
<http://doi.org/10.1257/aer.89.5.1386>
- Behnam, N., Sadrnabavi, F., & Fouladiyan, M. (2022). Multidimensional determinism and selective dropout; a qualitative study of educational survival process of afghan children living in Mashhad. *Sociology of Social Institutions*, 9(20), 7-29. [In Persian].
<https://doi.org/10.22080/ssi.2025.28243.2239>
- Persian].
<https://doi.org/10.22080/ssi.2023.23343.1993>
- Bernburg, J. G. (2019). *Anomie theory. In Oxford research encyclopedia of criminology and criminal justice*. Oxford University Press.
<http://doi.org/10.1093/acrefore/9780190264079.013.244>
- Blunch, N. H., & Verner, D. (2001). Revisiting the link between poverty and child labor - the Ghanaian experience (Research working paper. No. WPS 2488), Washington, D.C.: World Bank Group.
<http://doi.org/10.2139/ssrn.298562>
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.
<http://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Cui, M. (2024). Restricted child development: child labor from an economic and educational perspective. *Lecture Notes in Education Psychology and Public Media*, 38, 96-103.
<http://doi.org/10.54254/2753-7048/38/20240597>
- D'Cruz, P., Noronha, E., Banday, M. U. L., & Chakraborty, S. (2022). Place matters: (Dis) embeddedness and child labourers' experiences of depersonalized bullying in Indian Bt cotton

- tonseed global production networks. *Journal of Business Ethics*, 176(2), 241-263.
<http://doi.org/10.1007/s10551-020-04676-1>
- DeTombe, D. (2008). Special issue on methodology of societal complexity. *Journal of Organisational Transformation & Social Change*, 5(3), 193-195.
http://doi.org/10.1386/jots.5.3.193_2
- Dumas, C. (2013). Market imperfections and child labor. *World Development*, 42, 127-142.
<http://doi.org/10.1016/j.worlddev.2012.08.004>
- Edet, G. E., & Etim, N. A. A. (2013). Child labour in agriculture among poor rural households: Some issues and facts. *European Journal of Physical and Agricultural Sciences*, 1(1), 1-7.
<https://www.idpublications.org/ejpas-vol-1-no-1-2013/>
- Edmonds, E. & Shrestha, M., 2009. Children's work and independent child migration, UNICEF Innocenti Working Paper No. 2009-19.
http://www.unicef-irc.org/publications/pdf/iwp_2009_19.pdf
- Ersado, L. (2005). Child labor and schooling decisions in urban and rural areas: comparative evidence from Nepal, Peru, and Zimbabwe. *World development*, 33(3), 455-480.
<http://doi.org/10.1016/j.worlddev.2004.09.009>
- Fatima, A. (2017). Child labour in Pakistan: addressing supply and demand side labour market dynamics. *The Economic and Labour Relations Review*, 28(2), 294-311.
<http://doi.org/10.1177/1035304617690332>
- Firouzabadi, S. A., & Rezaniakan, Z. (2013). The study of social factors on child labor and educational consequences of it (case study: Karadeh village, Jahrom city). *Social Problems of Iran*, 4(1), 69-92. [In Persian].
<http://doi.org/10.22059/IJSP.2013.50659>
- Fisher, L. (2017). Society as a complex system: How can we make the best decisions for our future? In *Journal and Proceedings of the Royal Society of New South Wales*, 150(463), 18-30.
<http://doi.org/10.3316/informit.075717153228787>
- Fouladyan, M., Toosi-Far, J., & Vaziri, S. H. (2016). Narrative research of children resorting to child labor in the city of Mashhad. *Social Studies and Research in Iran*, 5(3), 485-510. [In Persian].
<http://doi.org/10.22059/JISR.2016.60089>
- Ghasemi, A., Roshanfekar, P., Mehrabi, A., Faraji, B., & Vamaghi, M. (2019). Socio-demographic characteristics of

- street children and related factors of becoming a street child in Kermanshah: a rapid assessment of the situation study. *Social Studies and Research in Iran*, 8(1), 87-114. [In Persian].
<http://doi.org/10.22059/JISR.2019.266463.755>
- Gholami, H., & Gholami, N. (2020). State crime; a new approach to the analysis of social harms (case study: street children in Tehran). *Social Studies and Research in Iran*, 9(2), 497-518. [In Persian].
<http://doi.org/10.22059/JISR.2020.269235.772>
- Gockaj, L. (2022). *The impact of Syrian refugees on Turkish child labor market* (Master's thesis, Bilkent University (Turkey)). Retrieved from <https://repository.bilkent.edu.tr/server/api/core/bitstreams/1b52f014-8e11-4f8b-88a2-daad077912ff/content>
<http://doi.org/10.18775/ijom.2757-0509.2020.11.4003>
- Hodwitz, O., & Frey, K. (2016). Anomic suicide: A durkheimian analysis of European normlessness. *Sociological Spectrum*, 36(4), 236-254.
<http://doi.org/10.1080/02732173.2016.1148652>
- Homaie Rad, E., Gholampoor, H., Jaafaripooyan E. (2015). Child labor and the influencing factors: evidence from less developed provinces of Iran. *Iranian Journal of Public Health*, 44(9), 1244-1252.
<https://pub-med.ncbi.nlm.nih.gov/26587499/>
- Hossain, F. (2023). A critical legal analysis of child labor in Bangladesh with special recommendation of ILO, UNICEF and UNESCO. *International Journal of Research and Innovation in Social Science*, 7(5), 1045-1053.
<http://doi.org/10.47772/IJRISS.2023.70581>
- Imani, N., & Nersisyan, E. (2012). An anthropological study of the phenomenon of street working children in Karaj. *Social Problems of Iran*, 3(1), 7-32. [In Persian].
<https://www.sid.ir/paper/173541/fa>
- Kebede, S. K. (2015). The situation of street children in urban centers of Ethiopia and the role of NGO in addressing their socio-economic problems: The case of Hawassa city. *International Journal of Academic Research in Education and Review*, 3(3), 45-57.
<http://doi.org/10.14662/IJARER2015.012>
- Khumayah, S., Siswoyo, M., Revaldi, R., Asuti, R. W., & Fauziyah, D. (2023). Safeguarding the future: The dual role of children in nation building and the menace of child labor. *International Journal of Research in Business and Social Science* (2147-4478), 12(9), 477-484.

- <http://doi.org/10.20525/ijrbs.v12i9.3065>
- Kilbride, P. L., Suda, C. A., & Njeru, E. (2000). *Street children in Kenya: Voices of children in search of a childhood*. Bloomsbury Publishing, USA.
<http://doi.org/10.5040/9798216019985>
- Kofol, C., & Naghsh Nejad, M. (2022). Child labour and the arrival of refugees: evidence from Tanzania. *Journal of African Economies*, 31(5), 467-486.
<http://doi.org/10.1093/jae/ejab026>
- Levine, J. A., Weisell, R., Chevassus, S., Martinez, C. D., & Burlingame, B. (2002). Looking at child labor. *Science*, 296(5570), 1025-1026.
<http://doi.org/10.1126/science.296.5570.1025c>
- Liebl, F. (2002). The anatomy of complex societal problems and its implications for OR. *Journal of the Operational Research Society*, 53(2), 161-184.
<http://doi.org/10.1057/sj.jors.2601293>
- Lutf, L., & Yasini, S. I. H. (2018). Factors contributing to child labor in Afghanistan: a case study in Jalalabad city. *Economic Alternatives*, 3, 348-372.
<https://www.unwe.bg/eajournal/en/journalissues/article/14174>
- Manjengwa, J. (2016). Towards resilient urban communities. *Development Southern Africa*, 33(1), 1-2.
<http://doi.org/10.1080/0376835X.2015.1117960>
- Meher, B., & Kumar, R. (2023). The impact of child labour: an analytical study. *Legal Research Development*, 7(III), 8-15.
<http://doi.org/10.53724/lrd/v7n3.3>
- Moghaddas Jafari, M., Veysi Nejad, N. M., & Dorosti, A. A. (2013). Investigating the factors affecting the emergence and expansion of the phenomenon of child labor - a case study of Ahvaz. *Social Sciences (Islamic Azad University of Shushtar)*, 21(7), 55-72. [In Persian].
<https://www.magiran.com/paper/1164443>
- Mutiso, P. M. (2019). *School-based factors influencing implementation of safety standards in public secondary schools in Matungulu sub-county*. (Doctoral dissertation). Machakos county-Kenya. Retrieved from <https://repository.seku.ac.ke/bitstream/handle/123456789/4474>
- Nayak, R., & Manning, L. (2023). Forgotten children: A socio-technical systems analysis of the 2004 and 2015 forced child labour reports from Indian cottonseed farms. *Trends in Organized Crime*, 26(3), 203-234.
<http://doi.org/10.1007/s12117-021-09426-x>

- Naz, A., Khan, H., Khan, T., Khan, Q., & Khan, W. (2019). Social and cultural determinants of child labor in Pakistan. *Clinical Social Work and Health Intervention*, 10(2), 80-92. http://doi.org/10.22359/cswhi_10_2_11
- Pourmohammad Golzari Nobar, M., Arfania, B., Afshari, M., & Taghizadeh Ansari, M. (2023). Child labour in Iran: Problems and solutions. *Journal of Childhood Studies*, 48(4), 56-66. <http://dx.doi.org/10.18357/jcs202321284>
- Rahbari, L. (2016). Transnationality of child poverty: The case of Iranian and Afghan street children in Tehran. *Asian Journal of Humanities and Social Studies*, 4(5), 347-352. <https://www.ajouronline.com/index.php/AJHSS/article/view/4019>
- Sakamoto, Shunsuke (2006). *Parental attitudes toward children and child labor: Evidence from rural India*. Hi-Stat Discussion Paper Series d05-136, Institute of Economic Research, Hitotsubashi University. <http://econpa-pers.repec.org/RePEc:hst:hstdps:d05-136>
- Saptorshi, G. (2020). The role of stigma cost in child labor. *International Journal of Science and Research (IJSR)*, 9(12), 312-318. <http://doi.org/10.21275/SR201205130200>
- Saqib, S. E., Muhammad, S., & Khan, I. (2022). Factors determining child labor: Empirical evidence from Khyber Pakhtunkhwa, Pakistan. *Changing Societies & Personalities*, 6(1), 123-143. <http://doi.org/10.15826/csp.2022.6.1.166>
- Sarkar, J., & Sarkar, D. (2016). Why does child labor persist with declining poverty? *Economic Inquiry*, 54(1), 139-158. <http://doi.org/10.1111/ecin.12234>
- Sasmal, J., & Guillen, J. (2015). Poverty, educational failure and the child-labour trap: The Indian experience. *Global Business Review*, 16(2), 270-280. <http://doi.org/10.1177/0972150914564419>
- Siddiqi, A. F. (2013). Important determinants of child labor: A case study for Lahore. *American Journal of Economics and Sociology*, 72(1), 199-221. <http://doi.org/10.1111/j.1536-7150.2012.00871.x>
- Soleimani, M., & Hajiani, E. (2013). Providing a comprehensive and desirable management model in order to organizing labor and street's children. (case study: Tehran). *Cultural Management*, 7(22), 53-69. [In Persian]. <https://sanad.iaui.ir/Journal/jcm/Article/818342>

UNICEF, I. (2021). *Child labour: Global estimates 2020, trends and the road forward*. International Labour Organization (ILO).

<https://www.ilo.org/publications/major-publications/child-labour-global-estimates-2020-trends-and-road-forward>

Vameghi, M., Rafiey, H., Sajadi, H., & Rashidian, A. (2011). A systematic review of studies on street children in Iran over the past decade: Related family factors and consequences of becoming street-involved. *Social Problems of Iran*, 2(1), 136-165. [In Persian].

<https://www.magiran.com/p1589734>

Vameghi, M., Roshanfekar, P., Dejman, M., Rafie, H., & Forouzan, A. S. (2015). An assessment of street children and their working characteristics in Tehran. *Journal of Social Problems of Iran*, 6(2), 391-416. [In Persian].
<http://doi.org/10.22059/IJSP.2015.58570>

Van Zwanenberg, R. (1972). History and theory of urban poverty in Nairobi: the problem of slum development. *Journal of Eastern African Research & Development*, 2(2), 165-203.

<https://www.jstor.org/stable/43658237>